

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO
Humanitarinių mokslų fakulteto
Literatūros katedra

VYTAUTAS KUBILIUS – ROMANTINIS HEROJAUS TIPAS

(Vytautas Kubilius – the Type of Romantic Heroe)

Magistro baigiamasis darbas

Autorius

MgL II gr. stud. Kristina Norvilė

Vadovas

dr. Rimantas Kmita

Klaipėda, 2014

SANTRAUKA

Norvilė K. Vytautas Kubilius - romantinis herojaus tipas. Literatūrologijos magistro studijų programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas dr. R. Kmita, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2014. – 50 p.

Raktažodžiai: V. Kubilius, romantinis herojaus tipas, biografija, paraliteratūra.

Pastaruoju metu stiprėja visuomenės dėmesys sovietmečio kultūros paveldui. Iš naujo yra sugrįžtama prie totalitariniame režime sukurtų literatūrinių tekstų, ypač atsiminimų, laiškų ir dienoraščių. Paraliteratūriniai tekstai traktuojami kaip sovietmečio dokumentai, liudijantys apie režimo primetus išbandymus ir kompromisų kainą. Tyrinėjimus skatina noras suvokti netolimos praeities procesus, įtakojančius šios dienos kultūros transformacijos būklę. Vis labiau Lietuvoje prigyjanti postkolonijinė kritika leidžia novatoriškai prakalbinti minėtuosius tekstus.

Itin reikšmingą vietą lietuvių literatūros kritikoje ir istorijoje užima V. Kubilius (1926-2004), kurio profesinė veikla apima visą XX a. antrąją pusę. Literatūros kritiko maištinga romantinė pozicija totalitarinio režimo metais padėjo jam siekti tiesos, skleisti tautiškumą ir bendruomeniškumo dvasią. Literatūra buvo vienintelė religija kuria jis šventai tikėjo, dėl kurios gyveno ir kovojo. V. Kubilius paliko daugiau nei dvidešimt monografijų ir studijų, parašytų pagal meninės estetikos principus ir tik literatūros tekstui būdingą poetiką.

Šiame darbe sistemiškai analizuojami V. Kubiliaus paraliteratūriniai tekstai ir jų kontekstai. Naudojantis turima medžiaga – laiškais, atsiminimais ir dienoraščiais - išryškinamas Vytauto Kubiliaus kaip romantinio herojaus tipas, kuris glaudžiai siejamas su istorine aplinka, autoriaus kilme bei prigimtimi. Aptariant V. Kubiliaus diaristikos ir epistolikos veikalus naudojamos opozijų kategorijomis, kurios atskleidžia susidvejinusią ir maištaujančią kritiko sąmonę.

SUMMARY

Norvilė K. Vytautas Kubilius – the Type of Romantic Hero. The masters degree's final paper of the literature (literatūrologijos) studies. Supervisor: dr. R. Kmita, Klaipėda University: Klaipėda, Lithuania, 2014. - 50 pg.

Keywords: V. Kubilius, type of romantic hero, biography, paraliterature.

Nowadays our society's interest in cultural heritage of Soviet occupation is growing. It is time when researchers are coming back to the texts of literature created at the period of totalitarian regime, especially to memoirs, letters and diaries. Texts of paraliterature are approached as Soviet documents which witness the challenges and price of compromises imposed by the regime. Research is stimulated by a wish to understand the process of close past which influence transformation state of the modern culture. Postcolonial criticism which is more and more accepted allows us unlock previously mentioned texts in innovatory manner.

V. Kubilius (1926-2004) takes a very important place in criticism and history of the Lithuanian literature. The field of his profession activity covers the second half of the twentieth century. During the totalitarian regime the rebellious romantic position of the literary critic helped him aim for the truth, diffuse nationalism and community spirit. Literature was the only one religion that he sacredly believed in, that he lived and fought for. V. Kubilius left more than twenty monographs and studies, written by the principles of artistic aesthetics and poetics peculiar only to a literature text.

This thesis systematically analyzes V. Kubilius's paraliterature texts and their contexts. By using available material - letters, memoirs and diaries – V. Kubilius hero is shown as a type of romantic hero who is closely related to historical environment, the origin and nature of the author. As we talk about V. Kubilius diarist and epistolary works, oppositional categories are used and they reveal a dual and rebellious consciousness of the critic.

TURINYS

SANTRAUKA	1
SUMMARY	2
ĮVADAS	4
1. ROMANTINIO HEROJAUS TIPO TEORINĖ SAMPRATA	8
1.1. Romantizmo įtakos gairės	8
1.2. Sovietinio laikmečio įtaka	11
2. V. KUBILIAUS ROMANTINIO HEROJAUS TIPO SAVASTIS	15
2.1. 2.1. Kritiko kilmė.....	15
2.2. V. Kubiliaus kelias į kritiką.....	19
3. V. KUBILIAUS DVILYPUMAS	25
3.1. Maištaujantis-prisitaikantis V. Kubilius	27
3.2. Menkavertiškumo-didžiavertiškumo apraiškos	37
3.3. Sugrįžimas į save per gamtą	42
IŠVADOS	46
ŠALTINIAI	48
LITERATŪRA	49

ĮVADAS

“Kartais užmirštu visas pamokas ir kitus mažus rūpesčius ir nužygiuoju paskui kenčiančius, mylinčius ir ko nors siekiančius herojus”, - 1946 metų išvakarėse V. Kubilius rašė laiške klasiškai Juditai. Paradoksalu, o gal logiška, kad šiandien patį ieškotoją mes galime apibūdinti kaip romantinio tipo herojų, save kasdien kalusį prie kryžiaus, ridenusį literatūros akmenį į sienos statumo kalną bei ieškojusį stiprios ir viską supurtančios meilės, vardan to, kad iš tikrųjų gyventų, jaustų ir turėtų, ką parašyti.

Kiekviena istorijos epocha turi savo herojus ir didvyrius, kurių žygiai, drąsa ir pasiaukojimas sulaukia atgarsių ir šiandien. Istorija turi istorinius herojus, kultūra – kultūrinius, o literatūra – literatūrinius. Literatūrinio herojaus sampratą per santykį su autoriumi preciziškai tiksliai yra apibrėžęs rusų literatūros teoretikas M. Bachtinas knygoje “Autorius ir herojus”. Bet šio darbo dėmesio centre atsiduria pati autoriaus, rašančiojo žmogaus figūra, reprezentuojanti herojiškumą. Herojus gimdo nepalankios gyvenimo aplinkybės - priespauda ir prievarta. Rašantysis, kaip ir bet kuris kitas mirtingasis žmogus, gyvena visuomenėje, prie kurios reikia taikytis. Regimanto Tamošaičio teigimu, individas, kuris nesugeba prisitaikyti, bus pasmerktas tapti arba kankiniu, arba herojumi. Sovietmečio laikmetis Lietuvoje vertė taikytis prie diktatūros sąlygų, norinčius ne tik išvengti valdžios pinklių, bet ir palikti savo “laisvos saviraiškos ženklų”. Kompromisai gimdė tragiškosios kaltės jausmą, kuris yra traktuojamas kaip savotiškas heroizmo elementas.

Viena iš įdomiausių ir pastebimiausių sovietinio laiko figūrų, norėjusi išsaugoti savo vidinę laisvę, bet turėjusi taikytis prie primestų okupantų žaidimo taisyklių, buvo lietuvių literatūros kritikas Vytautas Kubilius. Literatūrologas dėl savo rašymo stiliaus, drąsos peržengti sovietmečio reglamentuotas ribas ir temas, karingo temperamento, buvo vadinamas įvairiais vardais. Kęstutis Nastopka jį pakrikštijo “nenugalėtojo” epitetu, Rimvydas Šilbajoris jį įrėmina “tarp kritiko ir poeto” statuso, o Aušra Jurgutienė mato jį įkalintą “romantizmo spąstuose”. Pats svarbiausias teiginys iš trijų pateiktųjų šiam darbui yra A. Jurgutienės, nes kitų dviejų autorių straipsniuose apie V. Kubilių romantizmo apraiškų jo kaip kūrėjo asmenyje taip pat galima atrasti. Jeigu pabandytume išrinkti dažniausiai pasikartojančius raktinius žodžius, kuriais apibūdinamas šis kritikas visuose apie jį esamuose straipsniuose, dominuotų šie: *ironiška intonacija, idėjų romantikas, naivus, subjektyvus, romantinė pasaulėjauta ir stilius, romantinė estetika, romantinės širdies*. Taigi, beveik nė vienas straipsnis apie šį kritiką neapsieina be tiesioginio arba numanomo, iš pateikto konteksto, jo romantinio būdo pabrėžimo.

Pasirinktas autorius Vytautas Kubilius yra išsamių studijų objektas, bet kaip kritikas ir literatūrologas. Recepcijos ir atsiliepimų sulaukė kritiko parašyta XX amžiaus lietuvių literatūros istorija, septynios monografijos, trys studijos, penki studijiniai straipsnių rinkiniai. Dažniausiai

kritikų akcentuojamas jo išskirtinis rašymo stilius, labiau tinkantis grožiniam tekstui nei kritiniam ar moksliniam straipsniui. E. Baliutytė jį įvardina kaip hermeneutinės su marksizmo priemaišom tradicijos atstovą, kuriam literatūroje tebėra svarbu subjektas, autorius, kūrinio estetinė vertė, transcendencija. Tačiau V. Kubiliaus paraliteratūriniai tekstai, kuriuose objektyviausiai atsiskleidžia jo romantinė pasaulėjauta ir maištingas santykis su istoriniu laiku, buvo pernelyg mažai reflektuoti ir aptarti. Prisiminti V. Kubiliaus asmenybės įvairialypiškumą ir dramatiškumą skatina ir artėjančios literatūrologo 90-osios gimimo metinės.

Šio darbo tema – *Vytautas Kubilius - romantinis herojaus tipas*.

Darbo objektas: Paraliteratūriniai tekstai apie V. Kubilių.

Darbo tikslas: išanalizuoti romantinio kultūrinio tipo raišką V. Kubiliaus paraliteratūros tekstuose: laiškuose, dienoraščiuose ir prisiminimų knygoje.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti teorinius romantinio kultūros tipo sampratos aspektus, jo problemišumą.
2. Aptarti sąlygas, būtiną atsirasti romantiniam herojaus tipui: destruktivi šeima, istorinis laikas, maištinga prigimtis.
3. Apibūdinti romantinio herojaus tipo dvilypumą, pasireiškiantį per išsikeltas opozicijas: maištaujantis-prisitaikantis, menkavertiškumas-didžiavertiškumas ir iš to kylančią asmenybės suskilimo problematiką.
4. Atskleisti V. Kubiliaus naudojamą būdą, kuris jam padeda sugrįžti į save.

Darbo naujumas:

1. Aprėpiamas V. Kubiliaus asmenybės dvilypumas, glaudžiai siejant jo romantišką herojaus tipą su biografija ir asmenybės prigimtimi.
2. V. Kubiliaus paraliteratūriniuose tekstų kontekstuose iškeliamas jo individualusis pradas, besiskleidžiantis “psichologinių įtampų erdvėje”.
3. Fiksuoja ir V. Kubiliaus asmenybės skilimas bei būdas, kuriuo jis sugrįždavo į save.

Darbo problemos sritis – takoskyra ir tapatumas tarp susikurto romantinio herojaus tipo aptinkamo V. Kubiliaus laiškų knygoje “Lauksiu atsakymo” ir Dienoraščiuose bei prisiminimų knygoje apie V. Kubilių “Nepaklusęs laikui”. Darbe bus lyginama ar V. Kubiliaus kuriamas romantinis herojaus tipas aptinkamas jo ego tekstuose (dienoraščiuose ir laiškuose) atitinka jo sukurtą įvaizdį kasdieniškame ir privačiame gyvenime, iliustruojamame prisiminimų knygoje. Ar tas įvaizdis sutampa ar kontrastuoja? Taip pat bus bandoma atsakyti į klausimą, koku laipsniu

romantinio herojaus tipas V. Kubiliaus asmenyje yra psichologinis, užkoduotas pašamonėje kaip destruktivos šeimos pasekmė, ir kiek susikurtas kaip kovos priemonė prieš totalitarinį režimą?

Rašant darbą naudojamosi literatūros šaltinių interpretaciniu, lyginamuoju ir, vis labiau populiarėjančios, postkolonijinės kritikos metodais. Postkolonijinės kritikos metodo naudojimo problematiškumą galėtume įvardinti tyrimui naudojamus antrinius šaltinius, nes be Saido “Orientalizmo” kol kas nėra daugiau užsienio teoretikų darbų, išverstų į lietuvių kalbą. Magistriniame darbe labiausiai remtasi teorine medžiaga iš P. Subačiaus straipsnio “Postkolonijinė kritika”, kur jis akcentuoja, kad postkolonijinė literatūros kritika neturi apibrėžto metodo ir užbaigtos mokslinės mokyklos, todėl “išryškėja tematikos ir problematikos plotmėje (2006, 284 p.)¹”. Postkolonijinės teorijos sąvoką straipsnio autorius apibūdina kaip kritinių strategijų rinkinį, kuris taikomas kolonizavimo paveiktoms kultūroms tyrinėti istoriniu, politiniu, filosofiniu, socialiniu, estetiniu aspektu. Svarbu patikslinti, kad postkolonijinė teorija nėra suvokiama kaip metodas, siūlantis konkrečius analizės įrankius: “tai greičiau tam tikras žiūrėjimo į literatūrą būdas (Satkauskytė, 2004, 51 p.)²”, pateikiantis V. Kelertienės ir A. Samalavičiaus rekomenduotas opozicijų kategorijas (centras–periferija, ponas-vergas, dominuojantis-dominuojamas, didžiavertiškumas-menkavertiškumas), kurios atskleidžia kolonizuotojų, mūsų atveju, okupuotojų žmonių postkolonijines būsenas, “susijusias su tokiais reiškiniais kaip kalbos, ekonomikos, politikos deformacijos, pasipriešinimas, iš(si)laisvinimas, bandymas susitvarkyti su praeities palikimu (Cidzikaitė, 2008, 7 p.)³”. V. Kubiliaus pozicijos ir savimonės atskleidimui sovietmečiu pasirinktos dvi binarinių opozicijų poros: “maištaujantis-prisitaikantis” bei “menkavertiškumas-didžiavertiškumas”. Pasirinktų priešpriešų pagrindimui naudotasi teorine medžiaga iš D. Lapkaus knygos “Poteksčių ribos”, D. Cidzikaitės veikalų “Kitas lietuvių prozoje: monografija” ir V. Kelertienės straipsniais iš jos knygos “Kita vertus”. Apibendrinant, postkolonijinė kritika darbe bus naudojama kaip V. Kubiliaus romantinės tapatybės permąstymo priemonė.

Nors mokslininkai monografijos apie V. Kubilių dar nėra išleidę, atsiminimų knygoje “Nepaklūsęs laikui” plačiai nagrinėjamos rašytojo privataus ir viešojo gyvenimo detalės bei kūryba. Aprėpiamas laikotarpis nuo V. Kubiliaus studijų laikų iki mirties. Taip pat išleistame Colloquia Nr. 17 publikuojami A. Jurgutienės, A. Peluritytės, D. Striogaitės, N. Vaičiulėnaitės-Kašelionienės, L. Jakonytės, V. Zaborskaitės bei D. Saukos straipsniai skirti V. Kubiliaus savito mąstymo būdo ir rašymo stiliaus, profesinės veiklos, retorikos laviravimo sovietinės cenzūros akivaizdoje, prieštaringos darbų recepcijos Nepriklausomybės metais tyrinėjimui. Rašant darbą, šis leidinys tapo vienu iš atramos taškų. V. Daujotytė savo knygoje “Lietuvių literatūros kritika” nemažai dėmesio

¹ XX a. Literatūros teorijos. 2006. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

² Satkauskytė D. 2004. Komparatyvistika ir kultūros savivoka. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Tartu universitetas, Limožo universitetas.

³ Cidzikaitė D. 2008. Postkolonializmas Lietuvoje: įtartinas ar priimtinas? Kultūros barai, 2, 9 p.

skyrė V. Kubiliaus kaip kritiko paveiklo nagrinėjimui ir santykio su sovietų valdžia atskleidimui. Iš tos pačios perspektyvos, tik savitai, apie V. Kubiliaus kritiką bei jo pasirinkimus sovietmečiu rašo E. Baliutytė knygoje „Laiko įkaitė ir partnerė“. Naudojantis literatūrologės V. Zaborskaitės veikalo „Autobiografijos bandymai“ analize, tikslinamas V. Kubiliaus vaidmuo „Raganų medžioklės“ kultūrinėje byloje.

Pasinaudota ir gausia to meto periodine spauda: Aktualijos, Akiračiai, Literatūra ir menas, Metai, Kultūros barai, Dialogai, Colloquia, Lietuvos žinios. Dalis V. Kubiliaus gyvenimo biografinių faktų, jo požiūris į nepriklausomą Lietuvą ir santykiai su cenzūra publikuojami kritiko knygoje „Literatūra istorijos lūžyje“. Be to, rašant darbą pasinaudota ir V. Kubiliaus straipsnių rinkiniu „Problemos ir situacijos“, kuriame analizuojami esmingiausi Lietuvių literatūrinio gyvenimo momentai bei kritiko kančios, prisitaikymo, vertybinių dalykų imperatyviniai motyvai kūryboje totalitarinio režimo santvarkoje.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, trys pagrindinės dalys, kurios suskirstytos poskyriais ir išvados. Pirmoje dalyje siekiama apibrėžti romantinio herojaus tipo teorinę sampratą, remiantis literatūros analize apie Romantizmo epochą ir sovietinį laiką. Romantinio herojaus tipo sampratos analizei šio darbo kontekste svarbūs keli aspektai. Pirmiausia – pati romantinio herojaus tipo sąvoka. Antra – romantinio herojaus tipo kilmė (iš Romantizmo epochos) bei istorinis laikas, šiame darbe datuojamas nuo Sovietų valdžios Lietuvoje atkūrimo (reokupacijos) 1944 m. iki 1991 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Antroje dalyje aptariamas V. Kubiliaus romantinio herojaus tipo savitumas. Analizuojama V. Kubiliaus kilmė ir jo kelias į literatūros kritiką. Paskutinėje dalyje atskleidžiamas V. Kubiliaus dvilypumas ir su juo susijusi problematika bei kitos raiškos ypatybės, priskiriamos romantiniam herojaus tipui. Išvados glaustai apibendrinami darbo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiami naudotų šaltinių ir literatūros sąrašai.

1. ROMANTINIO HEROJAUS TIPO TEORINĖ SAMPRATA

Atsigręzkime į kultūrinį tipą kaip tokį ir pabandykime suvokti jo reikšmingumą, reikalingumą ar beprasmiškumą. Grupavimas, priskyrimas tam tikram tipui reikalingas tam, kad iš daugybės sudedamųjų dalių mes galėtume išskirti bendrybių rinkinį ir jį indentifikuoti pagal atitinkamą kodą. Tai patvirtina ir E. W. Said cituojamos Levi-Strausso mintys, kad „Protas reikalauja tvarkos, o ji sukuriama rūšiuojant, įsidėmint ir sudėliojant viską, ką jis žino, į saugią, lengvai prieinamą vietą (Said, 2006, 84 p.)⁴“. Kultūrinis tipas tarsi diagnozė, kurią paskiria gydytojas ligoniui, kad būtų lengviau parinkti tinkamus vaistus. Tik šiuo atveju diagnozė skiriame ne ligoniui, o kultūros srityje veikiančiam žmogui. Kultūros tipas leidžia lengviau suvokti asmenį, jo veiksmo, mąstymo ir gyvenimo principus. Galbūt tai ir naikina autentiškumą, nes bet koks tipas - tai atitinkamų bendrybių rinkinys. Tačiau, jei pripažintume, kad kiekvienas kultūros asmuo veikia pagal unikalią programą, tada literatūros ir kultūros teorija bei istorija prarastu savo prasmę ir esmę. Kultūrinis tipas kaip toks būtų tuščias ir paviršutiniškas, jeigu nebūtų susiejimo su konkrečiu asmeniu. V. Kubiliaus priskyrimas romantiniam herojaus tipui leidžia mums kryptingai analizuoti jo darbus ir veiksmus.

1.1. Romantizmo įtakos gairės

Romantinio herojaus tipo teorinę sampratą sudaro trys dėmenys, kurie bus aptarti semantinėje, istorinėje ir socialinėje plotmėje. Sąvoka *romantinis herojaus tipas* sudaro trys komponentai: romantinis, herojus ir tipas. Herojus pačia bendriausia prasme – tai žmogus, kuris atlieka žygdarbius ir jo veikla bei poelgiai kelia susižavėjimą; literatūros, filmo, spektaklio pagrindinis ar vienas iš pagrindinių veikėjų (2004, 185, 82)⁵. Su herojaus sąvoka sietinas išskirtinumas, leidžiantis herojui atlikti tuos žygdarbius, vertinamas jo sugebėjimas pasitikti savo likimą, net jei jis ir negali jo pakeisti.

Mus dominantis herojus, funkcionuoja kaip atitinkamas literatūros tipas, anot literatūrologo R. Kmitos, „kaip pagal tam tikrą programą veikianti figūra kultūros lauke (Kmita, 2006, 82)⁶“. Ir jau priklauso nuo įvairių aplinkybių, ar to kultūrinio herojaus veikla žavimasi ar ne. Reikšmingas veiksnys aptariamo kultūrinio reiškinių koncepcijai išryškinti - romantinio herojaus apibrėžimas, kuris susiformavo Romantizmo epochoje (XVIII pab. - XIX a. I p.).

Labiausiai Romantizmo literatūros srove ir jos visumos sudedamosiomis dalimis iš lietuvių autorių domėjosi kritikas V. Kubilius, savo įžvalgas atskleidžiantis knygoje „Romantizmo tradicija

⁴ Said E. W. 2006. Orientalizmas. Vilnius: Apostrofa.

⁵ Tarptautinių žodžių žodynas. 2004. Vilnius: UAB Gimtinė.

⁶ Kmita R. 2006. Justino Marcinkevičiaus herojus. Colloquia, Nr. 28, 75-98 p.

lietuvių literatūroje“ (1993). Vieną iš šios knygos skyrių autorius ir paskyrė Romantizmo herojaus sąvokos analizei. V. Kubiliaus teigimu: „Romantizmas įvedė į literatūrą naują žmogaus tipą, kuris kitaip suvokė pasaulį ir save, kitaip jautė ir elgėsi (Kubilius, 1993, 104)⁷“. Pagrindiniai šio herojaus skiriamieji bruožai, anot kritiko, yra jausmo primatas, konfliktas su aplinka ir prieštaravimas sau pačiam, begalybės ilgesys ir melancholiškas nuovargis, maištingas individualizmas ir prometėjiškas ryžtas pagerinti pasaulį. Literatūrologei A. Jurgutienei (neo)romantizmo tyrinėjimas taip pat ne svetimas. Bet, lyginant su V. Kubiliaus studijomis, ji linkusi labiau provokuoti, ieškodama „dabarties žmogaus“ santykio su šia sumodernėjusia literatūros srove. Visgi, šių dviejų autorių romantinio herojaus/romantiko apibūdinimai didelių konfrontacijų neturi. A. Jurgutienė išryškina romantikų kūriniams būdingus motyvus – tai „fragmentiškumą, amorfiškumą, fantastiką, simbolius, groteską, ironiją, paslaptį, fatališkos meilės ir siaubo, religinę mistiką, mirties poetizavimą, visų menų suartėjimo (synaisthesis) idėją (2006, 12 p.)“⁸. Tačiau kaip ir bet kokio reiškinių, taip ir romantinio herojaus yra dvi pusės: viena teigiamoji/šviesioji, kita – neigiamoji/tamsioji, konstatuojančios jo dvilypę prigimtį.

Nors V. Kubilius ir A. Jurgutienė savo apibūdinimuose pateikė ir keletą tamsesnių romantinio herojaus atspalvių, visgi anglų literatūrologas William’as Vaughan’as išsamiau nagrinėja šio reiškinių tamsiąją pusę knygoje „Romantizmas ir menas“. Minėto veikalo autorius labiau gilinasi į dailės ir filosofijos figūras, dominavusias Romantizmo epochoje. Kadangi Romantizmas yra traktuojamas kaip kultūros visuma, todėl pateikti bruožai tinka ir literatūrinėje plotmėje veikiančiam herojui, nes visos kultūros formos sąveikauja tarpusavyje papildydamos viena kitą. W. Vaughan’as, norėdamas atskleisti tamsiąją romantizmo pusę, rėmėsi prancūzų filosofo Rousseu teorinio palikimo dvilypumu: „Jis tikėjo prigimties gerumu ir būtinybe paklusti įgimtiems jausmams (Vaughan, 2000, 29)⁸“. Tačiau įgimti jausmai irgi yra dualūs, todėl Rousseau siekėjams reikėjo pasirinkti.

„Romantinio meno herojumi tampa ne kas kitas, o pats menininkas, kuris yra ir šios nežinomos sferos tyrinėtojas, ir kartu žynys, tarpininkas tarp jos ir savo auditorijos (2003, 63 p.)⁹“, - tvirtino britų literatūros teoretikas G. Josipovici. Svarbu pažymėti ne tik menininko asmenį, bet ir pagrindinius jo kūrybos principus. Romantiku vadinamas menininkas, turėjo kurti iš įkvėpimo jausmo. Susitelkimas ties viena idėja ar tyrimo metodu buvo ne jo veiklos imperatyvas. Rašytojų kūrybos metodikai iliustruoti tiks tapytojo Casparo Davido Friedrecho išsakyta mintis apie dailininkų veiklos specifiką, jog „Dailininkas turi tapyti ne tik tai, ką mato prieš save, bet ir tai, ką jis mato savyje. Tačiau jeigu jis nieko nemato savyje, tuomet neturėtų tapyti ir to, ką mato priešais save (Vaughan, 2000, 24 p.)“. E. Baliutyte teigė, kad V. Kubiliaus metodas - tai jis pats, kas atitinka romantinio kūrėjo raiškos būdą. A. Jurgutienė pastebi, kad Kubiliaus “metodologinėms

⁷ Kubilius V. 1993. Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje. Vilnius: Amžius.

⁸ Vaughan W. 2000. Romantizmas ir menas. R. Paknio leidykla.

⁹ Josipovici G. 2003. Modernizmas ir romantizmas. Kultūros barai, Nr. 11, 62-67 p.

caharakteristikoms” būdingos “marksizmo priemaišos”, kadangi jis “šlovina Dievo vietą užėmusį tobulą žmogų (2006, 22 p.)¹⁰”. Atspindėtas politikos galios principas, pagrindžia pasirinktos postkolonijinės kritikos tinkamumą.

Detaliau gilinantis į romantikų iškeltą žmogaus figūrą, tenka pabrėžti, kad vertinamos jo dvasinės vertybės, o materialijų turtų siekimas yra niekinamas, nes turtai atneša vergovę. Istorikas Thomas Carlyle’i šiuo klausimu pasisakė knygoje “Praeitis ir dabartis” (1843) teigdamas: “Mes turime daugiau turtų, nei kokia nors tauta kada yra turėjusi: mes turime mažiau gėrio iš jų, nei kokia nors tauta kada yra turėjusi (Vaughan, 2000, 20 p.)”. Tokia nuostata artima ir V. Kubiliui, rašiusiam: ”Dabar iš jaunosios kartos turi stoti į šios dienos sargybą. Ji dosniai atlyginama – gerais butais, aukštomis tarnybomis, komandiruotėmis į Angliją ir Prancūziją. Bet kūryba lieka tik dienos mėšlas (Kubilius, 2006, 316 p.)”.

Taigi, kuriantis dėl pinigų praranda unikalumą ir individualumą, nes muziką užsako tas, kas moka. O romantinis herojus be unikalumo neįsivaizduojamas. “Būna akimirų, kai žmogus yra nutolęs nuo miesto ir visuomenės pramogų ir kai protas, abstraktus mąstymas nuslopintas, kai gyvenimas, rodos, staiga atsiskleidžia visu savo paslaptینگumu ir šiurpumu. Tokiomis akimirkomis žmogus pasijusdavo atgavęs savo tikrąjį “aš”, sugebantis perprasti gyvenimo ir savo paties egzistencijos prasmę <...>, nes kaip tik tokiomis akimirkomis mes nusimetame bendrumo pančius ir atgauname savo unikaliuosius “aš” (Josipovici, 2003, 62-63 p.)”.

Romantizmo menininkai vadovavosi tomis pačiomis vertybėmis, bet jų raiškos priemonės priklausė nuo jų pasirinktos meno rūšies. Dailininkų raiška buvo laisvesnė, nes jie tapė. Tuo tarpu rašytojai romantikai pasijunta įkalinti pagrindinėje savo raiškos priemonėje – kalboje: “Poetas romantikas pasijunta besinerias iš kailio, kad tik kalba išreikštų kaip tik tai, ką kalba bejėgė išreikšti. Jis virsta žmogumi, žūtbut siekiančiu pabėgti nuo savo šešėlio (Josipovici, 2003, 64 p.)”. Tai ypač aktualu sovietmečiu, kur rašytojų kalba buvo cenzūruojama. Kubilius dienoraštyje konstatuoja, kad dailininkų duona lengvesnė: “Jie nesusieti su žodžiu, kuris turi semantinę pusę, griežtai kontroliuojamą. Todėl jų santykis gali būti drąsesnis ir atviresnis, kai tuo tarpu rašytojas turi ieškoti kompromisų, taikytis, negali būti savo sprendimuose toks kategoriškas, nes jo menas negali išreikšti tokio kategoriškumo (Kubilius, 2006, 323 p.)”.

Sovietinis laikas, kuriame gyveno ir kurį atstovavo V. Kubilius, dėl savo ideologizuoto ir politizuoto būdo, prieštaravo dar vienai pamatinei romantinio herojaus ypatybei – savarankiškai veiklai. “Menininkas buvo ne vien paprastas herojinių temų vaizduotojas, bet ir savotiškas herojus, būtent herojus, reikalavęs išimtinų teisių veikti savarankiškai (Vaughan, 2000, 66 p.)”. Į savarankišką veiklą ir išskirtines teises romantinis herojus galėjo pretenduoti, dėl savo išskirtinumo ir siejimo su *genijaus* sąvoka. “Genijaus herojaus sampratoje glūdėjo įsitikinimas, jog vertingiausia

---

¹⁰ Jurgutienė A. 2006. Kritikas romantizmo sąjauose. Colloquia, Nr. 17, 11-43 p.

duotybė yra įgimti žmogaus gabumai. Tai prieštaravo požiūriui, kad svarbiausia yra mokytis (Vaughan, 2000, 66 p.)". Tą įgimtą duotybių rinkinį, reikalingą genijui, V. Kubilius turėjo, nors nuolat tuo abejojo – tai jo rašymo talentas, apie kurį atsiminimų knygos puslapiuose dalinasi literatūrologas J. Girdzijauskas, pasakojęs, kad nors Kubiliaus straipsniai bei knygos nuolat užkliūdavo "valdžios funkcionieriams", tačiau už tai būdavo tik išbaramas. "Kuris nors kitas už panašius "nusikaltimus" gal būtų išlėkęs iš Instituto, o Kubilius likdavo savo vietoje. Ir tai suprantama: kurgi rasi tokį talentingą ir darbštų darbininką, kuris pateisintų mokslo instituto vardą! (Girdzijauskas ir kt., 2011, 60-61 p.)". Ši citata taip pat patvirtina V. Kubilių turėjus romantiniam herojaus tipui priskirtiną išskirtinumą, privilegijuotumą.

Ir, ko gero, pati svarbiausia romantinio herojaus savybė - tai jo maištingumas, nes, anot G. Josipovici, "romantizmas prasidėjo kaip pasipriešinimo visuotinai pripažintiems XVIII amžiaus autoritetams ir abstraktiems to amžiaus dėsniams judėjimams, kaip maištas individo laisvės dėlei (Josipovici, 2003, 63 p.)". Tą patį patvirtina ir teoretikas W. Vaughan, išskeldamas Romantizmo sąvokos problematiškumą ir negalėdamas apsispręsti, ką labiau tiktų šiuo pavadinimu vadinti: ar sąjūdžiu ar epochos ypatybe. Poetas P. B. Shelley's apie tai rašė "Poezijos gynime" (1821), kad "menininkas savo kūrinuose atskleidžia "ne tiek savo dvasią, kiek amžiaus dvasią" (Vaughan, 2000, 10 p.)". Todėl svarbu atskleisti ir esminius sovietmečio laiko ypatumus, nes šios epochos dvasioje kūrė ir gyveno mūsų aptariamas literatūrologas V. Kubilius.

1.2. Sovietinio laikmečio įtaka

Romantinis herojaus tipas savo pagrindus ir grynojo pavidalo esmę įgavo Romantizmo epochoje, bet nepriklausomai nuo tos epochos baigties pasireiškia ir kitame istoriniame laike. Kadangi šiame darbe bus nagrinėjamas sovietmetis Lietuvoje, svarbu iširti, kokios prielaidos lėmė, kad V. Kubilius jame įsigyveno į romantinį kultūros tipą.

"Dramatiškas " sovietmečio laikas padėjo išryškinti jame gyvenusių ir aktyviai pasireiškusių kultūros žmonių "herojiškus bruožus", kartais papuošdamas juos ir "kankinio aureole" (Tamošaitis ir kt., 2006, 73 p.)¹¹. Kritiko Vytauto Kubiliaus asmenyje puikiai reflektuoja šie du pradai, atsispindintys jo dienoraščio ir laiškų puslapiuose. Atsiminimų knygoje "Nepaklūsęs laikui" kritiko herojišką portretą piešia kiti, o ne jis pats, todėl jis stipriai kontrastuoja, yra žymiai šviesesnis ir pozityvesnis, vietomis net idealizuotas. Vytautas Rubvičius atsiminimų tekstų (dienoraščių, laiškų, memuarų ir t.t) esmė laiko "savaip suvokiamą bei išgyvenamą teisingumą", kuriuo siekiama pasiteisinti ir pateisinti, arba pasiteisinti, teisiant kitus. J. Sprindytės nuomone, teisingumo siekiamybės būdas priklauso ir nuo žanro: dienoraštyje "aš" yra kenčiantysis, o memuaruose – šlovingasis. V. Kubilius dienoraščiuose teisia, bet ne kitus, o pats save. Jis išgyvena didžiulį kaltės

¹¹ Tamošaitis R., Rubavičius V., Sprindytė J. 2006. Atmintis be atminties. Metai, Nr. 11, 72-85 p.

jausmą, ir dėl to mums tampa žavus, artimas ir pateisinamas. Taip gimsta literatūrinis herojus, nes „tragiškoji kaltė” – savotiškas heroizmo elementas, rašo literatūrologas V. Gasiliūnas. Tokiai nuostatai pritaria ir A. Petraitytė recenzuodama V. Kubiliaus prisiminimų knygą ir teigdama, kad: „Vienišojo heroizmas skaudesnis, bet ir didingesnis nei visų tų „Davaite žit’ družno” saldus humanizmas! (2011, 2 p.)¹²”.

Sovietmetis pačia bendriausia prasme – tai savotiška klasicizmo atmaina, kuri griežtai reglamentavo koks tu turi būti ir kaip mąstyti. To laiko žmonių jausmai ir poreikiai buvo iliminuoti, nes visus *homosovieticus* jungęs bendrumas buvo darbas ir visuotina lygybė. Bet koks išskirtinumas ar savitumas nebuvo toleruojamas. Tokius niuansus kaip sovietmečio teisingumas ir jo humaniškumas šiuo atveju paliksime už durų. Apžvalgos centre išlieka sovietmečio nuemocinta esmė, į kurią stengtasi pažvelgti be išankstinių nuostatų ir nestereotipiškai. Todėl romantizmas, ko gero, buvo pati patogiausia pasipriešinimo sovietmečiu alternatyva. Juk prieš klasicizmą klasicizmu nepagrūmosi, reikėjo visiškai priešingos politikos, sovietmečio antipodo. Romantizmas psichologiniu ir ribų brėžimo atžvilgiu duoda labai platų pasirinkimo spektrą koks tu gali būti, nes pagrindinė jo esmė buvo laisvė, priešingai nei klasicizmo, kuris brėžė griežtas ribas. Pagrindimą šiai hipotezei teikia ir A. Jurgutienės atrastos paralelės V. Kubiliaus studijoje „Žanrų kaita ir sintezė“, kur autorius klasicizmo estetiką sieja su absoliutinės monarchijos valdoma visuomene, alegoriškai gretinama su sovietine totalitarine visuomene. Kaip priešprieša šiam „alegorizuotam dvarui“ Kubiliaus tekstuose išskyla romantikai kaip „patrauklūs maištininkai“ prieš klasicistinę santvarką (2006, 15).

Sovietmečiu vadovautis romantine kryptimi buvo patogu ir dėl to, kad jis buvo ambivalentiškas, skylantis į dvi rūšis: ideologinį ir psichologinį. Ideologinis romantizmas buvo persmelktas lozungų, ateities romantikos, tautinis forma ir sovietinis turiniu, sietinas su „stalinietiška „šalta“ literatūra“. Tuo tarpu psichologiniu romantizmu buvo vadinama kūryba su fundamentaliais psichologiškumo ir meniškumo aspektais. Toks Kubiliaus tekstuose susidvilypavęs romantizmas net ir sovietmečio cenzūros rėmuose jam leido gana maištingai antruoju psichologiniu jo galu mušti pirmąjį ideologinį ir primityviai propagandinį (Jurgutienė, 2006, 21 p.)“.

Svarbu pabrėžti ir tai, jog tautiškumas buvo neatsiejama šio analizuojamo tipo siekiamybė. „Romantikams rūpėjo kiekvienoje asmenybėje atverti tautos psichiką, išryškinti jos individualumą, užčiuopti jos ištakas, glūdinčias žiluose padavimuose ir mitologijoje (Kubilius, 1993, 105 p.)”. Okupacija ir sovietų valdžios represija buvo stipri opozicija už tautos išlikimą ir laisvę kovojančiai romantinei asmenybei. Konfliktinė situacija sudaryta istorinių aplinkybių ir „vidinė sumaištis“ buvo romantinio herojaus veikimo katalizatoriai: „Jie negalėjo sutikti, kad paklusnaus piliečio vaidmuo, skiriamas žmogui nelaisvuose visuomenėse, yra jo esmė (Kubilius, 1993, 104 p.)”. Bet V. Kubilius

---

¹² Petraitytė A. 2011. Ir aš myliu Vytautą Kubilių. Literatūra ir menas, Nr. 3327., 2, 9 p.

ištikimas romantiniam herojaus tipui išlieka ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kai nebelieka pagrindinio motyvo, verčiančio sukilti, - nelaisvės. Pagrindimą šiam kazusui teikia neoromantizmą nagrinėjęs rusų literatūrologas D. K. Carik, teigiantis, jog “Romantinės kūrybos tipas labiausiai pasireiškia ryškiais istorijos krizės ir pereinamaisiais periodais, kada ypač atsiskleidžia senų gyvenimo formų ribotumas ir atsiranda didžiulis naujovių ir permainų troškimas, nors daugeliui žmonių ateitis taip ir lieka neaiški ir nesuprantama (Jurgutienė, 1998, 17 p.)¹³”. Taigi, ne tik priespauda, bet ir nauja patirtis, nežinomybės jausmas sukuria palankią terpę plisti romantiniam kultūros tipui.

Išanalizavę sąvokų *herojus* ir *romantinis* semantinę pusę bei kilmę, stabtelėkime ties paskutiniąja - tipu. “Tipas – asmuo, turintis bruožų, būdingų kuriai nors žmonių grupei (2004, 471 p.)”. Iš kiekvienos epochos konstruojamas apibendrinantis žmogaus tipas, kuris laikomas epochos dvasios reiškėju. Vadovaujantis šiuo apibrėžimu galėtume daryti išvadas, kad tipas savo semantinė reikšme tolygus, arba bent jau sinonimiškas, romantinio herojaus sąvokai. Tačiau detalesnis ir išsamesnis tipo apibrėžimas pateikiamas M. Bachtin'o veikalė “Autorius ir herojus”, kur jis teigia, kad tipas išreiškia žmogaus poziciją konkretizuotų ir epochos bei aplinkos suformuotų vertybių atžvilgiu. “Tipas – tai *pasvyi* kolektyvinės asmenybės pozicija (Bachtinas, 2002, 209 p.)¹⁴”. Tipas visuomet turi “priklausomybės aspektą”, jis neatsiejamas nuo jį supančio pasaulio, bet atspindi tik dalį visumos, o ne visumą. Mūsų atveju, tipo specifiskumą nulemia pirmieji du dėmenys - romantinis herojus ir su juo siejamas asmuo - Vytautas Kubilius. Remiantis šia nuostata, mūsų iškeltas tipas tai – savotiškas bendrybių rinkinys, būdingas tik V. Kubiliui. Jeigu mūsų analizuojamą asmenį pakeistume kitu, tipo specifika kardinaliai pasikeistų. “Tipas visuomet vaizduojamas kaip neatsiejamas nuo tam tikros objektinės vienovės (santvarkos, būties, papročių ir kt.) ir būtinai šios vienovės nulemtas, jos pagimdytas (Bachtinas, 2002, 291 p.)”.

Apie romantinę herojaus tipo sąvoką galima kalbėti daugeliu aspektu. Jo sampratą galima nagrinėti socialinio, kultūrinio, literatūrinio konteksto laukuose. Be abejonės visi jie tarpusavyje susiję. Kaip jau minėjome anksčiau, psichologiniu atžvilgiu yra nagrinėjama jausmų prigimtis ir jų įtaka romantinei asmenybei. Socialinėje plotmėje romantinio herojaus būtina egzistavimo sąlyga – ryšių nutraukimas su visuomene, vienišumas, literatūroje - visų minėtų bruožų pasireiškimas per autoriaus raiškos ir savitumo priemonę - stilistiką. Išvardintų kontekstų apžvalgos galimybės yra plačios ir besišakojančios į filosofines, dvasines, politines sferas. Sudėtinga būtų nubrėžti ribas, tarp to, kas mažiau ar daugiau svarbu, analizuojant romantinio herojaus tipą, nes visa yra vienaip ar kitaip susiję. Tai patvirtina ir literatūrologė D. Satkauskytė, teigianti, kad literatūrologiniai subjektyvumo tyrinėjimai yra glaudžiai susiję su bendru intelektualiniu, taip pat filosofiniu

---

¹³ Jurgutienė A. 1998. Naujasis romantizmas - iš pasiilgimo. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

¹⁴ Bachtinas M. 2002. Autorius ir herojus. Vilnius: Aidai.

kontekstu ir iš jo kylančiomis išvalgomis, o „pati literatūra ir jos kuriamas žmogus bei pasaulio modelis neatskiriami nuo vienu ar kitu istoriniu laikotarpiu vyraujančio asmens, individo sampratos – kaip iš to konteksto išaugą ar su juo konfliktuojantys (2008, 20 p.)¹⁵“. Todėl antrame darbo skyriuje bus aptariama V. Kubiliaus kilmė, įtakojanti jo kultūrinio tipo savitumą, atsiskleidžianti per psichologinius ir sociologinius niuansus. Taip pat bus reflektuojamas kritiko santykis su aplinka, pasireiškiantis per konfliktines ir problemines situacijas, kurių sovietmečiu netrūko literatūrologui, norėjusiam veikti, rašyti ir kalbėti ne iš „sielos inžinieriaus“ pozicijos.

---

¹⁵ Satkauskytė D. 2008. Subjektivumo profiliai lietuvių literatūroje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

2. V. KUBILIAUS ROMANTINIO HEROJAUS TIPO SAVASTIS

Kiekvieno individo savasties šerdį sudaro vertybinė sistema. „Vertybės tampa netarpišku ir svarbiausiu veiklos stimulu ir reguliuotoju, dėl jų vyksta informacijos atranka, formuojasi socialiniai santykiai, bendravimo įpročiai (Pruskus, 2013, 185 p.)¹⁶“. Vertybių tyrėjai išskiria įvairias vertybių grupes, iš kurių mus labiausia domina kultūrinės vertybės. Kultūrinės vertybės – tai savitas požiūris į gamtą, žmones – saviškius ir svetimus - idėjas ir daiktus. Buitis yra pirminė ir svarbiausia sfera, formuojanti kultūrinės individo vertybes, nes kultūrinės aplinkos priėmimas prasideda šeimoje, buityje. Sociologas V. Pruskus akcentuoja, kad buitinė sfera taip pat yra ir istorinės atminties saugotoja, todėl yra fundamentali ir mažiausiai kintanti. Antrinė pagal svarbą, po buitinės sferos kultūrinių vertybių, ugdyje yra darbinė aplinka. Todėl V. Kubiliaus romantinio herojaus tipo savasties atskleidimui svarbu aptarti jo kilmę ir kelią į kritiką.

2.1. Kritiko kilmė

“Štai stovi prieš tą nenugalimą priešą – prigimtį. Stovi prieš save. Pakeli ietį dar, pakeli dar savo vilčių, gerųjų norų ietį, bet “tokia prigimtis”. Jos nenugalėsi. Ji parbloškia tave purvynan (Kubilius, 2006, 165 p.)“.

Gilinantį į romantinio herojaus tipo sąvokos teorinę sampratą paaiškėjo, kad svarbus dėmesys kreipiamas į asmenį su kuriuo ta sąvoka tapatinama ir su to asmens kilme, nes tipui būdingas “priklausomybės aspektas”, sietinas su santvarka, būtimi papročiais. Šeima ir namai yra pati artimiausia individo aplinka, formuojanti asmenybę ir kultūrinės vertybes. Todėl šiame skyriuje bus aptariama V. Kubiliaus šeima ir jos įtaką svarbiems jo gyvenimo pasirinkimams bei įgytiems įpročiams, reakcijoms, elgsenos modeliams, priartinusiems literatūrologą prie romantinio herojaus tipo.

Vytautas Kubilius gimė 1926 m. lapkričio 23 d. Aukštudvaryje, Panemunio valsčiuje, buvusiam sėlių krašte. Būsimo kritiko visa vaikystė prabėgo Kvetkų parapijoje prie pat Latvijos sienos, iš kur atsinešė gyvą ir niuansuotą kalbą. “Lenkėsi savo Motinai, jos rotininkų šnektai, visas spindėjo apie Ją ką pasakodamas (2011, 194)”, - prisiminimais apie V. Kubilių dalijosi kalbininkas V. A. Vitkauskas. Jau nuo pat jaunystės V. Kubilius buvo paliestas žiaurios ir rūsčios pokario realybės ir mokėsi išgyventi, veikti, kad išliktų gyvas. Kritikui iškilo reali grėsmė eiti į okupacinę kariuomenę: “Ne vienas šaukiamojo amžiaus jaunuolis tuo metu ieškojo būdų, kaip išvengti tos prievolės dalyvauti tarp dviejų okupacinių armijų mūšiuose: slapstytis, stoti į kunigų seminariją,

---

¹⁶ Pruskus V. 2013. Vertybės ir kultūrinis indentitetas komunikacijos kontekste. Logos, Nr. 76., 182-188 p.

pasijauninti, prisijungti prie partizanų. Kubilius sudegino savo metrikus ir pasijaunino gaudamas naujus (Areška, 2011, 110-111)”. Visuose oficialiuose dokumentuose V. Kubilius net septyniasdešimt metų iki pat 1997 lapkričio 11 d., kuomet išėjo jo autobiografinė knyga “Literatūra istorijos lūžyje”, buvo gimęs 1928 m. Nors literatūrologo žmonai J. Žekaitei šis baltas melas sukėlė nepatogumo jausmą: “Nelabai patiko, kad, būdama vienmetė, turėdavau meluoti esanti dviems metais vyresnė (Kubilius, 2007, 371 p.)”, tačiau paso istorija padėjo susiformuoti pirmiesiems V. Kubiliaus prisitaikymo įgūdžiams.

Laiškai motinai (1944-1995) ir jaunystės dienoraščių (1945-1977) įrašai atveria “į mokslus besiveržiančio kaimo vaiko skurdžią karo ir pokario buitį (Baliutytė, 2006, 10)¹⁷”. 1985 m. rugpjūčio 7 d. dienoraščio įrašė V. Kubilius klausė savęs, ar gali kalbėti, kaip eidavo “1945-46 m. Biržų miškus (kelio 23 km, o miško 10 km) su kareiviška kuprine, nešdamas duonos kepalą, du pieno butelius, senos mėsos gabalėlį, atsikėlęs 4 val. ryto ir laukdamas, ar kas nenuvils iš miško, palaikęs banditu ar stribu. Kaip, eidami į gimnaziją, prie Saugumo rūmų Vytauto gatvėj, matydavom sumestus miškinių lavonus: išdraskytos krūtinės kulku, kruvini veidai, sušalę sustingę, susimetę. O po to pamokos (Kubilius, 2007, 39-40 p.)”. Šie niūrūs ir kraupūs vaizdai V. Kubiliaus sieloje apgyvendino negatyvizmą. Nepriteklūs tesėsi ir palikus Biržų gimnazijos suolą bei įstojus mokytis į Kauno universitetą. Šalančių kojų ir kiaurų batų tema dalykiškai aptariama ne viename laiške namiškiams. “Kai šlapia gatvėse, baisiai bloga vaikščioti. Tie mano amerikoniški visai sukrito, tai kojos dažnai būna šlapios. Dėdė pataisė senus <...> Taip pat vokiečių belaisviai žadėjo naujus pasiūti (Kubilius, 2006, 132 p.)”. Iš kitos pusės tai implikavo V. Kubiliaus asmenyje savotišką atskirtį nuo daiktų ir materializmo, kurio atsisakymas yra vienas iš romantinio herojaus tipo bruožų. Toks nedaiktiškas ir asketiškas jis išliko ir gyvenimo sąlygoms pagerėjus. J. Sprindytė, svečiuodamasi Kubilių namuose, stebisi kuklia, beveik skurdžia mokslininkų aplinka: “o juk anuomet inteligentija buvo pakvaišusi dėl modernių interjerų, literatūra plakė miesčioniškumo, “buržuazėjimo apraiškas” (2011, 197 p.)”. Buržuazėjimo klausimu kritikas pasisakė itin griežtai, kai J. Žekaitės iniciatyva 1985 m. nusipirko suomišką salono komplektą ir jugoslavišką liustrą: “Vėlgi buržuazėjimas. Brangiausi baldai. Toks standartas, kaip ir visų (Kubilius, 2007, 36 p.)”. Priešpieša materijai ir brangiems daiktams Kubiliui teikė išskirtinumo, sudarė galimybę pabrėžti savo identitetą, kurio išsaugojimas nelygiaverčiame galios žaidime buvo ypač svarbus kolonizuotajam. Vaikystėje patirtas skurdas taip pat išmokė kritiką taupyti. Stažuodamasis Vokietijoje V. Kubilius stebisi savo šykštumu nieko nepirkti ir savo taupumą teigė esantį paveldėtą: “Tai Klemkų bruožas (senelių iš motinos pusės) (Kubilius, 2007, 280 p.)”.

Kubiliaus asmenybės raidos pamatus klojo ne tik socialinė aplinka, bet visų pirma - jo tėvai. Kritikui teko patirti socialinę našlystę: jo tėvas Steponas Kubilius 1928 m. gruodžio 4 d. buvo

---

¹⁷ Baliutytė E. 2006. Laiškai mums, in: Laukisu atsakymo. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga.

nušautas samdomo žudiko. Savo skaudžiais vaikystės išgyvenimais V. Kubilius dalinasi knygoje „Literatūra istorijos lūžyje: “Po metų Kvetkuose buvo padegti senelių namai, kur prisiglaudė motina, atsinešdama ir skolininkų vekselius. Degantis namas – pirmasis mano vaikystės prisiminimas (Kubilius, 1997, 324 p.)”. Netrukus V. Kubiliaus mama antrą kartą ištekėjo už miško kirtėjo, namų statytojo kito Stepono Kubiliaus, taip išvengdama sovietinio saugumo medžioklės. V. Kubiliaus ir patėvio santykiai nebuvo itin artimi ir šilti. Stepas nepalaikė Kubilius svajonės studijuoti humanitarinius mokslus, kurie nėra pelningi ir skurstančiai jų šeimai neatnešiantys naudos: “Kad tu, Vytai, būtum baigęs ekonominę mokyklą, dabar kur kooperatyve ponautum – nereiktų nei tau, nei mums apiplyšusiems valkiotis (Kubilius, 2006, 156 p.)”. Iš to galima daryti prielaidą, kad jis jautėsi neįvertintas tiesiog būdamas savimi. Tačiau nepaisant nepritekiaus, patėvis V. Kubiliui perka batus ir siūdina kostiumą. Daiktiškas Stepo dėmesys neatstojo tėviškos meilės jausmo, kurio V. Kubilius taip ilgėjosi: “Aš sėdžiu kur ant pradalgės tylus ir galbūt susiraukęs. Bet kiekvieną sykį norėčiau pasakyti, kad jūs man nieko neduokit. Galite nepadėti nė trupiniu. Bet mylėkite mane ir būkite geri! (Kubilius, 2006, 156-157 p.)”. Santykis su mama Veronika Kubiliene buvo artimesnis, bet šilumos ir meilės stygių V. Kubilius jautė ir iš jos pusės, nes ji nerodydavo savo jausmų. “Mano mama ir Stepas panašūs. Tiesa. Stepas mėgsta kalbėti apie jausmus, jis ir jaučia daug. Bet mama – ne (V. Kubilius, 2006, 204 p.)”. Kompensuodamas dėmesio, palaikymo ir šilumos šeimoje trūkumą, jis nuolat vertė save siekti kažko daugiau: “Stipriai įsikerojusi vyriškoji ambicija, liguistas noras būti žymiu, dideliu žmogumi, noras galėti kažką didaus, žymaus atlikti (Kubilius, 2006, 216 p.)”. Tai patvirtina ir jo dienoraščiuose bei laiškuose dažniausiai vartojamas veiksmažodis “reikia”, turintis prievartos, nukreiptos prieš save, atspalvį. Psichologiškai tokį V. Kubiliaus elgesį Garry Chapmanas aiškintų taip: “Kad ir kokia būtų situacija, troškimas, kad mūsų daugiau neskaudintų, gali versti mus saugotis stengiantis padaryti įspūdį kitiems (Chapman, 2010, 169 p.)¹⁸”. Tokį įspūdį kitiems V. Kubilius siekė padaryti savo kuriamą literatūra, į kurią investavo tiek daug laiko, jėgų ir emocijų. O būdamas devyniolikos sąmoningai per 1945 metų Kalėdas užsiprogramuoja atsisakyti pilnaverčio gyvenimo vardan to, kad galėtų jį “talentingai popieriuje nubrėžti”.

Literatūros kūryba ir rašymas reikalavo didelės valios pastangų ir darbštumo, kuriuos V. Kubiliui išsiugdyti padėjo fiziniai kaimo darbai. Patėviui Stepui atostogų metu padėjo pjauti šieną, ganė karves. Gyvendamas pas dėdę Kaune už gyvenamą plotą mokėjo savo pagalba prie daržo darbų: “Dabar pavasaris, ir mes krapštomės sklype. <...> Man teko purkšti sodą. Kol apipurškiau, pusę dienos praėjo. Šiandien, sekmadienį, gavom arklį, tai drapkavau daržą (Kubilius, 2006, 134 p.)”. Ūkininkavimo ištvėrmė V. Kubiliui pravertė ir kelionės į Pamyry kalnus pėsčiomis metu, apie kuriuos pasakojo poetas V. Ambrazas: “Jis ėjo tylomis, taupydamas jėgas, tik retkarčiais švelniu

---

¹⁸ Chapman G. 2010. Septyni meilės dėsniai. Vilnius: Alma littera.

humoru pabarstydamas sunkesnes vietas <...>. Nė karto neteko matyti jo suirzusio ar nepatenkinto. „Jis turi Lietuvos ūkininko ištvėrmę”, - sakė Vytenis (2011, 51 p.)”. Toji ištvėrmė leido atlaikyti sunkią nuolat puolamo kritiko dalią. O silpnumo akimirkomis, kai kildavo abejonių dėl savo, kaip literato kelio prasmingumo, stiprybės sėmėsi iš dirbančio kaimo žmogaus: “Palaidžios pievoje sutikau aštuoniasdešimtmetį senioką, grėbiantį šieną. Gyvena vienas pats. Atvažiavusios marčios tik apkula jį. Dejuoja, kad vienam sunku vežti šieną. Sunku ir karvę pasimelžti sutrauktais pirštais. Bet deda kūgius ir dainuoja plonu balseliu. Literatui taip pat reikia tokios atkaklios stiprybės (Kubilius, 1997, 307 p.)”¹⁹. Šieno pjovimas jaunystėje praverė kritikui ne tik rašymo maratonuose, bet ir šokių aikštelėje. E. Baliutyte atsiminimuose mini savo atmintyje užfiksuotą “dalgio sukimo” judesį: “instituto salėje kažkokio vakarėlio metu, Kubilius, valstietiška, “kaimiška” šokdamas, panašiai suka Gražiną Kadžytę (2011, 213)”.

Kaimiškoje aplinkoje įgytos patirtys įskiepijo V. Kubiliaus asmenyje meilę gimtajai žemei ir savam kraštui. Ši jausena būtina ir neatsiejama nuo romantinio herojaus tipo, nes žemė buvo vienas iš romantizmo leitmotyvų, simbolizavęs pastovumo archetipą. „Lietuviško žodžio pabrėžimas, glaudimosi prie žemės motyvas nuolat kartosis meistriškuose Kubiliaus įvaduose poezijos rinktinėms: maždaug nuo Baltrušaičio iki Mačernio (2011, 184 p.)“, - teigė kritikė V. Daujotytė. Apie valstietiško šaknų įtaką rusų literatūros sampratos suvokimui užsimena ir pats V. Kubilius: „Visa rusų literatūros estetika ir filosofija rėmėsi valstiečio gyvenimo būdu, jo etika. Ir man pagrindus davė motina – valstietė, kuri neįsivaizdavo gyvenimo be darbo (Kubilius, 1997, 309 p.)“.

Iš motinos kritikas teigė paveldėjęs ir drąsos stygių: „Aš panašus į savo mamą. <...> Dėl to, kad ir manyje tas pats nedrąsumas kovoti už savo teises. Geriau apleidi savą, negu kito paprašai. Juk dažnai aš klasė uždedu už kitus; nesikenčiu eiti prašyti (Kubilius, 2006, 83-84 p.)”. Tačiau ambivalentiška V. Kubiliaus asmenybė savyje talpino ir maištininko dvasią, paveldėta iš karingojo tėvo, kuris už savo nuopelnus buvo apdovanotas Georgijos kryžiais, dalyvavo Denikino armijos žygiuose, plėšikavo. Taip pat “Kubiliaus dėdės, pusbroliai pasižymėjo aktyvia veikla ir maištinga dvasia, Kubiliaus žodžiais, buvo priešginiautojai ir mušeikos. Todėl, iš arčiau stebėdamas Vytautą, pajutau jo vidinį maištingumą, kuris, pasirodė, buvo atsineštas su giminės genais (2011, 114 p.)”, - įspūdžius apie kritiko būdą pabrėžė atsiminimuose kritikas V. Areška.

Kaip matyti, šeima suformavo pamatines ir kultūrinės V. Kubiliaus vertybes. Iš buitinės aplinkos V. Kubilius įgijo: ambivalentišką santykį su melu ir tiesa, emocinio ryšio neturinčią meilę, iš kurios kilo menkavertiškumo jausmas ir perdėtas noras įtvirtinti savo vertę per alinantį darbą, ambivalentišką poziciją konfliktinėse situacijose (motina baili, o tėvas įžūliai drąsus) ir asketizmą materijos atžvilgiu. Visas išvardytų kultūrinių vertybių konceptas nulėmė V. Kubiliaus sprendimą, rinktis rizikingą literatūros kritiko kelią.

¹⁹ Kubilius V. 1997. Literatūra istorijos lūžyje. Vilnius: Diemedis.

2.2. V. Kubilius kelias į kritiką

“Aš vis labiau galvoju, kad mano pašaukimas – kritika. Tegul jos galimybės ribotos, bet būtent čia plėšytis, gyventi, reaguoti į viską (V. Kubilius, 2006, 324 p.)“.

Sovietinės okupacijos metais, įpusėjus antrajam pokario dešimtmečiui, Lietuvoje atsirado literatūros kritika, besiremianti literatūriniais kriterijais: buvo imta domėtis kūrėjo menine individualybe, kūrybos psichologijos dalykais. Šiai kritikų kartai priskiriami šie asmenys: Juozapas Girdzijauskas, Kęstutis Nastopka, Tomas Venclova, Kęstutis Nastopka, Albertas Zalatorius, Vanda Zaborskaiė, Vytautas Kubilius ir kiti (2001, 291 p.)²⁰. Pastarasis, Vytautas Kubilius (1926-2004), pelnė nekonjunktūrinės kritikos lyderio reputaciją (2003, 386 p.)²¹. Jis išsiskyrė idealizmo siekimu ir nepaprastai maištingu būdu, nepabūgusiu bestudijuojant Biržų gimnazijoje per baigiamąjį aktą pasakyti „piktą kalbą apie mokyklą ir blogą išauklėjimą (Kubilius, 2006, 135 p.)“, dėl ko buvo svarstomas jo atestato įteikimas. Laimei, buvo tik įspėtas.

Būsimas kritikas nebijojo ne tik nepalankiai kalbėti, bet ir studijų universitete metu skaityti uždraustas užsienio literatūros knygas, straipsnius bei polemizuoti su Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Vakarų Europos literatūros dėstytoju A. Churginu. Jau studijų laikais pasižymėjo laisva dvasia ir leido sau rinktis, kurias paskaitas klausyti, o į kurias visai neiti. Studijų draugas V. Žukas net yra jam sakęs: “Bepigu tau studijuoti, kai nelankai paskaitų (2011, 18 p.)“. Pastarojo bibliografo teigimu, turėjo sugebėjimą lakoniškai apibendrinti, sintetinti medžiagą, iš paskaitos galėjo išsinešti vos vieną užrašytą tezę.

Literatūrologė E. Baliutytė jį vadina sovietinio laikotarpio europinės kultūros ambasadoriumi: „Gausus citavimas, būdingas jo darbams, buvo savos rūšies kontrabandos forma: kalbų ne itin mokąs tarybinis skaitytojas bent puse ausies galėjo išgirsti, apie ką kalbama pasaulyje, įsidėmėti vieną kitą pavardę (2002, 134 p.)²²“. Už šį savo kultūrinio diapazono plėtimą ir vokiškų veikalų skaitymą V. Kubilius 1948 m. buvo pašalintas iš Kauno universiteto antro kurso “dėl antitarybinio laikymosi fakultete”. Net ir tokioje rizikingoje situacijoje, žinodamas galimas pasekmes kritikas neprisipažino klydęs dėl savo skaitytų knygų ir narsiai kirtosi su visais kaltintojais. “Jaučiausi esąs teišus. Išėjau iš rektorato kone kaip didvyris (Kubilius, 1997, 320 p.)“. V. Kubilius savo elgsena ir stoiška reakcija patvirtino romantinio herojaus tipo laikyseną: pralaimėjimą atlaikęs aukštai iškelta galva, nes esminis dalykas romantinio herojaus tipo asmenybei ne tiesioginės kovos pergalė, o išsaugota vidinė tiesa.

²⁰ Lietuvių literatūros enciklopedija. 2001. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

²¹ Naujausioji lietuvių literatūra /1988-2002/. 2003. Alma littera.

²² Baliutytė E. 2002. Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945-2000. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Po šito incidento maištingasis studentas nebegalėjo tęsti studijų, bet lavintis nenustojo ir toliau ateidamas į universiteto biblioteką skaityti O. Walzelio veiklą. Tačiau netrukus skaityklos darbuotoja jaunuoliui pranešė apie direktijos įspėjimą, jog „pašalintam studentui draudžiama lankytis universiteto bibliotekoje (Kubilius, 1997, 321 p.)“. Tuomet prasidėjo intensyvios V. Kubiliaus mokytojo darbo paieškos, tačiau nevaisingos, nes dėl išmetimo iš universiteto visos durys, į kurias jis bandė belstis, jam buvo uždarytos. Ryžto ir tikėjimo eiti pasirinktu literatūros kritiko keliu nepritrūko ir tokiomis aplinkybėmis: grįžęs atgal į Kviėtkus kasdien iškaldavo po porą prancūzų kalbos vadovėlio puslapių. Tačiau kontrastingų pesimistinių nuotaikų dėl knygų skaitymo opoziciško laisvos minties ir emocijos polėkiui nepavyko išvengti: “Tikrai – aš taip noriu gyventi aistringai, jausti plazdančią mintį, siekti skliauto. Bet užkeiktas likau knygose ir savo šlykščiose mintyse (Kubilius, 2006, 205 p.)“. V. Kubilius kaip romantinis herojaus tipas nešėsi savyje “neišpajiniamų priešybių kamuolį” (Kubilius, 1997, 106 p.), vertusį jį nuolat save graužti dėl akademinų žinių siekio.

1948 m. vasaros pabaigoje būsimas kritikas pasinaudojo V. Žuko pasiūlymu ir išsilaikė Kaune baigiamuosius Mokytojų seminarijos bibliotekininkystės skyriaus egzaminus, po kurių buvo paskirtas Biržų viešosios bibliotekos vedėju. Dirbo tik pusmetį, nes pritrūkus lituanistų, Kubilių pakvietė mokytojauti. Tačiau jam pristačius reikalingus studijų dokumentų nuorašus, vėl buvo pašalintas iš užimamų pareigų. Pelnytai kritikas D. Sauka Kubilių pavadina „nenugalėtoju“: jis bandė eksternu laikyti Kauno universiteto egzaminus, bet į studentų sąrašus jo negražino. Padirbęs 1949 m. Kauno dienraščio „Tarybų Lietuva“ stilistu, Kubilius tinkamai progai pasitaikius, kai redakcijoje kilo neramumai bei apvalymai nuo žydų-komunistų, padedamas laikraščio redaktoriaus I. Gurvičiaus ir parašęs „atgailaujančią autobiografiją“, gavo leidimą tęsti pradėtus mokslus Kauno universitete.

Degantis jaunuolio noras studijuoti buvo patenkintas, bet karštam ir karingam jo charakteriui bei kūrybos instinktui reikėjo naujų realizacijos būdų. Tačiau šį sykį jo veržlumas ir drąsa buvo nukreipti klaidinga linkme: jis tapo tikinčiu komjaunuoliu. Kritikės V. Zaborskaitės teigimu: „Jis vėl pasijuto įgimtoje maištininko ir kovotojo už teisybę situacijoje, <...> į kairę ir į dešinę svaitydamasis pamokymais, kaltinimais ir raginimais, kovojo dėl geresnio ir teisingesnio pasaulio (2006, 100 p.)²³“. Dienoraščiuose nėra dokumentuotas 1950-1955 m. periodas, kuomet V. Kubilius pasidavė suidelizuoto marksizmo vilionėms būti su tais, “kurie stato ir kuria”. Tačiau nuotrūpa iš šio laiko pateikiama autobiografiniuose tekstuose, publikuotuose knygoje “Literatūra istorijos lūžyje”. Kubilius prisipažįsta, kad tuo metu kareiviška buvo ne tik jo apranga – juodai perdažyta kareiviška milinė ir dideli amerikoniški “tankai”, bet ir straipsneliai. Jaunatviškas maksimalizmas ir romantizuota kritiko sąmonė, vertusi jį tikėti stebuklais ir pasaulio pertvarkymo galimybės iliuzija

²³ Zaborskaitė V. Vytautas Kubilius: pašaukimo drama. Colloquia, Nr. 17., 97-108 p.

tik spragtelėjus pirštais, šalino ir pliekė visus pasyvius ir netobulus to laiko kultūros veikėjus: “tylenį” V. Bložį, Lietuvių literatūros institutą dėl neišleidžiamos naujos “Lietuvių literatūros istorijos” ir dėstytoją P. Čiurlį dėl nuobodžių paskaitų. Stichiškas ir revoliucingas V. Kubilius nuotaikas vainikavo iš Rašytojų sąjungos gauta kolektyvinė užduotis. Skaudu pripažinti, bet 1952 m., ką tik baigęs universitetą, Kubilius „pakluso Lietuvos TRS Rašytojų sąjungos spaudimui ir LKP Centro Komitetui įskundė Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros dėstytojus – savo mokytojus (2006, 101 p.)“: V. Mykolaitį-Putiną, M. Lukšienę, V. Zaborskaitę ir J. Lebedį. Su slegiančiu kaltės jausmu kritikas gyveno iki pat paskutiniųjų savo gyvenimo dienų.

Iš komunistinių iliuzijų klystkelių Kubilius pradėjo trauktis 1953 m., kai G. Zimanas negailestingai supeikė jo straipsnį „Kurti kovingą, gyvenimišką poeziją“, kurį pavadino “formalistinių atrūgų gromuliojimu”. 1955 m. lapkričio mėnesį literatūrologas stojo “baudžiovon” – pradėjo dirbti Institue, kurį vos prieš kelerius metus buvo supeikęs. Praėjus vos mėnesiui V. Kubilius pasijautė apgautas K. Korsako “gražių šenkų” dėl jo kritikos straipsnių išleidimo ir galimybės augti, nes buvo “įkištas” į nuolatinis redagavimo darbus. Kritiką greitai aplankė suvokimas, kad: “Pataikavimas, šliaužiojimas čia laša iš kiekvienos burnos (Kubilius, 2006, 266)“. Taip V. Kubilius pasitraukė iš atviro ir aktyvaus kovos lauko į ilgą ir kankinančią kompromisų odisėją.

1956-1963-ųjų laikotarpis, kai V. Kubilius sukūrė šeimą ir rašė pirmąją disertaciją, dienoraštyje taip pat nereflektuojamas. Tuo metu keitėsi ir literatūrologo statusas: iš puolančiojo jis tapo „mušamu“. Jo straipsniai pasirodė 1956 m., 1957 m. ir 1968 m. buvo traiškomi partinio kumščio, tačiau iš kritikos veiklos lauko jis nesitraukė. Priešingai, artimųjų raginamas rašyti atsargiau, atšaudavo: “Man neįdomu rašyti, nieko neužkabinant (206, 103 p.)“. Anot V. Zaborskaitės, jis buvo savojo pašaukimo įkaitas, pasmerktas gyventi nuolatinėje dvasinėje įtampoje dėl prievartinio laviravimo totalitarinėje valstybėje ir romantizuoto noro laikytis savo tiesos. Dienoraštyje V. Kubilius sau kėlė pasikartojančius klausimus dėl savo literatūros vertingumo: “Dieve, iš tikrųjų argi jau nieko neturiu? Argi aš jau toks apgailėtinas dvasios ubagas? Kažkur gyvenimas eina į priekį, menas darosi vis subtilesnis, sudėtingesnis, o aš, matyt, palikau tos pokarinės formacijos primityviame dvasiniame lygyje (Kubilius, 2006, 272 p.)“. Neveltui kritikas graužėsi dėl atsilikimo nuo kintančių pokarinio meno tendencijų, nes lyginant 1945-1956 metus, kai iš literatūros pirmiausia buvo reikalaujama komunistinio idėjiškumo, išreikšto primityviomis tikrovės schemomis, 1956-1972-aisiais V. Daujotytės teigimu, vyksta daliniai atsinaujinimo, laisvėjimo procesai. “Literatūros kritika ima suvokti ne tik kaip aptarnaujanti, bet ir kaip savo dėsnius turinti literatūrinė veikla (2007, 241 p.)²⁴”. Tačiau totalitarinės “epochos rūdys” V. Kubiliaus nuomone, “įsigėrė į smegenis, mąstymą, į kalbos junginius ir žodžio ląsteles. Ir tai, kaip

²⁴ Daujotytė V. 2007. Lietuvių literatūros kritika. Vilniaus universiteto leidykla.

tu rašei pradžioj, ilgai lieka tavo stiliuje (Kubilius, 2006, 273 p.)". Literatūrologas neliko patenkintas ir 1964 m. išleistu savo straipsnių rinkiniu "Naujų kelių beieškant", pasigesdamas jame drąsos ir rizikos. V. Daujotytė, objektyviai įvertindama tuometinės pokario literatūros kritikos situaciją, šią V. Kubiliaus knygą nominuoja "ženkliškos" epitetu. Literatūrologas pirmą sykį lietuvių literatūros kritikos istorijoje užsimenama apie subjektyvumą, į literatūros centrą iškeldamas žmogų, nepamiršdamas paminėti ir estetinio jausmo. "Nors ir duobėtame knygos audinyje ryškėja gyvos kritikos reakcijos, pastangos išsivaduoti iš ideologinio vertinimo klišių (Daujotytė, 2007, 252 p.)".

E. Baliutytės įsitikinimu, "Ir literatūrologijoje Kubilius liko pirmiausia kritiku, nebijančiu subjektyvumo, rizikos (2003, 199 p.)". 1968 m. išleista Salomėjos Nėries kūrybos laida patyrė skausmingą leidybos istoriją. Dėl knygoje aptiktų "idealoginių klaidų" ji nebuvo išversta į rusų kalbą ir V. Korsako pasiūlymu atšaukta kaip daktaro disertacijos gynimo objektas. Negana to, dėl skandalingų knygos leidybos aplinkybių, iškilo sunkumų rasti žmogų, kuris rizikuotų savo reputacija ir recenzuotų šį veikalą. V. Kubilius pasijuto svetimo ir išnaudoto žmogaus pozicijoje, "kuris palinksmina savo drąsa", tačiau "jo nereikia nei gailėtis, nei saugoti" (Kubilius, 2006, 351 p.). J. Girdzijauskas mini, V. Kubilių turėjus stiprią protekciją iš Instituto direktoriaus K. Korsako, kuris kritiką tik išbardavo, bet smarkiai nebausdavo. Apie jo pagalbą užsimena ir literatūrologas: "jis vis dėl to laiko mane darbe, jis pakenčia visas mano avantiūras, nors jos meta šešėlį jo įstaigai (Kubilius, 2006, 352 p.)". Šis pavyzdys patvirtina V. Kubilų turėjus išskirtinį talentą, leidžiantį ji susieti su romantinio genijaus sąvoka, kuriam buvo suteikiamos unikalios veikimo sąlygos.

Bet, nepaisant to, V. Kubilius ilgisi bendruomeniškos dvasios neapykanta pulsavusioje akademinėje literatūros aplinkoje. "Nebėra jokio bendrumo, jokios programos, jokios pastangos vienyti literatūrą. Nebėra jokio taurinančio prado, apie kurį kas nors grupuotūsi. Nebėra judėjimo krypties. Nebėra perspektyvos. Visa tai, ką atnešė 1956 m., pasibaigė. Dabar bala, liūnas, žvėriškas ambicijų siautėjimas ir savo reikaliukų tvarkymas. Nebėra net pozos, kad rūpinasi kitais (2006, 362 p.)", - savo nusivylimą dienoraštyje liejo V. Kubilius. Kritiko lūkesčio pagrįstumą patvirtinta Edward W. Said iškelta idėja, jog "humanizmą palaiko bendrumo su kitais interpretuotojais ir kitomis visuomenėmis bei periodais jausmas: juk, iš esmės kalbant, nėra tokio dalyko kaip izoliuotas humanizmas (2006, 16 p.)". Izoliaciją humanitarinėje bendruomenėje kūrė ne tik kiršinimo politiką vedusi sovietų valdžia, besivadovaujanti senovės Romos vidaus politikos devizu "skaldyk ir valdyk", bet ir dėl kritikos specifiškumo susiformavę konfliktiški rašytojo ir kritiko santykiai. "Konfliktas tarp kritiko ir menininko neišvengiamas. Autorius mato savo kūrinį tai, ką ketino realizuoti. Jis mato savo viziją. O kritikas mato tik tai, kas realizuota. Jis išsklaido autoriaus iliuziją. Todėl kritikos padėtis svarstoma Rašytojų sąjungoje po 3-4 kartus per metus, o poezijos ar dramaturgijos – nė karto. Tačiau padėtis radikaliai nepasikeis, kol prasikaltę kritikai nebus viešai

plakami Katedros aikštėje, skambinant varpams tautines melodijas (Kubilius, 1997, 305 p.)”. V. Kubiliaus pateiktą rašytojo ir kritiko bendravimo-bendradarbiavimo schemą iliustruoja literatūrologo atsiliepimai, dokumentuoti dienoraštyje po Rašytojų sąjungos suvažiavimo: “Mano straipsniai įstrigę jų kepenyse kaip autobusas. Riaugėjo per visą suvažiavimą. <...> Tad užgniaušk mane, ir bus ramybė. <...> Ir situacija lygiai ta pati, tradicinė – kritika kovojo dėl didesnės laisvės aikštelės, o ją be paliovos tramdo tie, dėl kurių vyksta kova (Kubilius, 2006, 365 p.)”. Dėl minėtųjų situacijų, 1971 X 14-osios dienoraštyje V. Kubilius rašo apie savo kritiko karjeros baigtį: “Baigiu ne iš senatvės, pavargimo ar išsisėmimo, o kovoje baigiu. Pagal savo stilių. Tas rašytojų – komunistų kraujegeriškumas taip toli siekia, kad užversti mane akmenimis nei kiek neabejoja (Kubilius, 2006, 366 p.)”.

Pats paveikiausias pokario metodas, naudotas “nesušukuotiems” kritikams tramdyti, buvo suspendijuota jų kritinių straipsnių bei knygų leidyba. V. Kubilius tą patyrė savo kailiu, po to kai *Nemune* buvo išspausdintas jo straipsnis “Talento mįslės”, dėl kurio jo daktarinė (*dab. habilitacinė*) disertacija buvo nepatvirtinta šešerius su puse metų (1972-1978). Kritiko žmona J. Žekaitė teigė vyrą žinojusį, kad reikštis spaudoje iki mokslinio darbo apsigynimo draudė J. Lebedys, kad nepakenktų gynimui. Bet primestos svetimos raiškos taisyklės ir per mažai iškentėtos tiesos V. Kubilių vertė nepaisyti jokių savisaugos instinktų vardan to, kad bent akimircai ištrūktų iš to pabodusio ir laisvę varžančio prisitaikymo. Tarybinė valdžia audringai sureagavo į šitą kritiko akibrokštą, užkabinusį sovietinio saugumo bendrininką K. Kubilinską, kuris, anot V. Kubiliaus, tuo pat metu dirbo informatoriumi, prokuroru ar net žudiku ir rašė švelniausius eilėraščius vaikams. Kritikas V. Sventickas pastebi, jog po skandalingo straipsnio paskelbimo pasirodė “vos keletą šiaip jau tikrai produktyvaus kritiko recenzijų ir apžvalgų per metus. <...> Šiuo laiku daugiau bendradarbiavo su “sajunginiais” leidiniais, net pelnė jų premijas (2011, 173 p.)”.

Ši diskriminacija privertė V. Kubilių susimąstyti bei pažaboti savo didžiąją aistrą: jis „atsisako dalyvauti gyvenamojo meto literatūros procese kaip kritikas, pereina į literatūros istoriją, tačiau vis tiek renkasi netolimos praeities autorius ir problemas, kurie jam gyvybiškai svarbūs ir aktualūs (Zaborskaitė, 2006, 104 p.)“. Tik po dvylikos tylos metų 1980-aisiais išleidžiama trečia Kubiliaus monografija – *Kazio Borutos kūryba*. Vėliau seka kritiko produktyvumo ir kūrybos brandos dešimtmetis, per kurį pasirodo beveik pamečiui net keturios jo knygos: *XX amžiaus lietuvių lyrika* (1982), *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas* (1983), *Žanrų kaita ir sintezė* (1986) ir *Ievos Simonaitytės kūryba* (1987).

Apžvelgus V. Kubiliaus nueitą kritikos kelią tenka pripažinti, kad šis literatūros žanras polifoniškai rezonavo į maištingus, trokštančius išskirtinumo ir nevaržomo emocinio polėkio jo kaip romantinio herojaus tipo dvasios skleidžiamus dažnius. Nepaisant sovietinio laikmečio negatyvumo, nukreipto prieš Kubilių ir jo kūrybą, galima drąsiai teigti, jog “visuomenės akyse jis

tapo žymiausiu ir populiariausiu, autoritetingiausiu literatūros kritiku (Zaborskaitė, 2011, 94 p.)“.

Literatūrologė V. Zaborskaitė tikino, kad “juo arčiau jis buvo valdžios puolamas, tuo jo moralinis autoritetas augo”. Nepasiant to, išoriniai vertinimai vienareikšmiai disonavo su jo vidine savijauta, ženklinta vienišumo aura ir menkavertiškumo jausena dėl nuolatinių kompromisų ieškojimo su sovietų valdžia.

3. V. KUBILIAUS DVILYPUMAS

„Tai buvo dvilypė egzistencija, neišvengiama totalitarinėje sistemoje. Čia atkiši valdžiai privalomų tiesų sudžiuvusią puokštę, o nusigręžęs taikaisi jai įspirti. <...> Kur baigiasi apsauginės valdiškos retorikos pylimas ir prasideda tavo vidinė erdvė? Kada tu tikras, o kada netikras? Ar nesi ištiesai sueižėjęs iki pat pamatų (Kubilius, 1997, 329 p.)“.

Nors daugelis postkolonijinės teorijos propoguotojų: V. Kelertienė, D. Lapkus, D. Cidzikaitė, P. Subačius, A. Samalavičius ir D. Satkauskytė pripažįsta, kad istorinė ir kultūrinė okupuotos ir pookupacinės (pokolonijinės) Lietuvos situacija nėra tapati kolonizuotiems kraštams, tačiau sutinka, kad tiek vakarietiškas kolonializmas, tiek totalitarinė prievarta skatino pasipriešinimą ir panašiai veikė žmonių psichinę ir dvasinę būklę. Ši prielaida leidžia naujai analizuoti V. Kubiliaus darbus ir elgseną bei kitaip apibrėžti jo tapatybę. „Pasak Frantzo Fanono, kolonizatorius nepasitenkina vien tuo, kad laiko žmones savo gniaužtuose ir „tuština“ jų galvas, kad galėtų indoktrinuoti pagal save (Cidzikaitė, 2008, 9 p.)“. Strateginis ir pamatinis jo tikslas – „perdirbti“ pavergtųjų atmintį, ją sudarkant, iškreipiant ir galop sunaikinant.

Menas sovietinėje valstybėje buvo pati tinkamiausia priemonė, naudota žmonių atminties, o tiksliau savimonės korekcijoms. Literatūrologas D. Lapkus rašo, kad kūryba ir apskritai kultūra buvo ambivalentiška, eksploatuota tiek kolonizuotojų, tiek kolonizatorių savo ideologinių tikslų realizacijai. „Valstybės struktūros reprezentuoja imperijos centrą ir siekia kolonizuoti sąmonę. Vietinių kūryba, įvairiais būdais vengdama vykdyti valstybinius meninės produkcijos reikalavimus, siekia savo kolonizuotą tautą paversti visaverte (2003, 26-27 p.)²⁵“. Šiame nelygiaverčiame galios žaidime dalyvauti buvo priverstas ir V. Kubilius. Literatūros tyrėjas R. Kmita akcentuoja, jog sovietmečiui tolstant politinio pasipriešinimo ir prisitaikymo dichotominė schemų samprata keičiasi ir reikalauja naujų peržiūros būdų. „Vienas iš svarbesnių momentų svarstant pasipriešinimo ir prisitaikymo klausimą tampa ne kuo tikslesnių pasipriešinimo ir prisitaikymo bei panašių apibrėžimų sukūrimas, bet elgsenos situacijos, konteksto, galimos elgesio rizikos įvertinimas, kompleksinių ryšių kultūros erdvėje parodymas ir analizė (2011, 53 p.)²⁶“. Šio tikslo įgyvendinimui pasitelkiama binarinės postkolonijinės teorijos kategorijos „dominuojantis-dominuojamas“ adaptuota versija „maištaujantis-prisitaikantis“, pritaikyta V. Kubiliaus santykiams su valdžia analizuoti. Nors opozicija maištaujantis-prisitaikantis sudaryta iš dviejų dėmenų, tačiau pavieniui juos reflektuoti pakankamai sudėtinga dėl jų ambivalentiškumo. „Kaip rašo Stephen Slemon,

²⁵ Lapkus D. 2003. Poteksčių ribos: uždraustos tapatybės devintojo dešimtmečio lietuvių prozoje. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.

²⁶ Kmita R. 2011. Rašytojų santykis su valdžia sovietmečiu: metodologiniai sprendimai vokiečių literatūros moklse. Literatūra, Nr. 53 (1), 48-64 p.

svarbiausios pasipriešinimo bet kokiai visuomenės reguliavimo struktūrai formos visada kyla iš tų žmonių grupių ar bendruomenių vidaus, kurios yra tiesiogiai ir matomiausiai subordinuotos jėgos struktūrai (Lapkus, 2003, 37 p.)”. Todėl, anot Sharpe, nerasime grynų pasipriešinimo pavyzdžių nei literatūrinuose tekstuose, nei elgsenos schemose, nes jie būtinai prisitaikę prie valdžios aparato, kuriam siekiama pasipriešinti. D. Lapkus pažymi, kad “būdingiausias nekomformizmas buvo nedarymas to, ko pageidavo valdžia”, pasireiškęs per dviprasmybes, nutylėjimus, asociacijas. Nors kalba yra pagrindinė postkolonijinio diskurso kovos vieta, dėmesys bus kreipiamas ne tik į V. Kubiliaus literatūrinius tekstus, bet ir į jo elgesį akademinėje bendruomenėje. Maištaujančio V. Kubiliaus elgsenos pozicija siejama su valdžios nuskriaustųjų gynimu, bendruomenės telkimu, o kalbinė – su tikslinga maištingų autorių atranka monografijoms bei jo paties kritikos straipsnių naratyvu ir kūriniais, reflektuojančiais maišto dvasią prieš sistemą, protekcija. Prisitaikančio V. Kubiliaus reprezentacija siejama su 1952 m. kritiko įvykdyta mokytojų išdavyste, dar kitaip vadinama “raganų medžiokle”, ir neįvykusia kelione į Ameriką.

Maištaujančio-prisitaikančio opozicija įtakojo kolonizavimo nulemtą V. Kubiliaus kultūrinį susvetimėjimą savo paties atžvilgiu, kurio detalią schemą perteikė prancūzų filologas F. Fanonas. Pasak Fanono, “mėgindamas išvengti juodumo ir blogio asociacijos, įsiterpti į “civilizuotą gyvenimą”, juodasis užsideda baltojo laikysenos kaukę ir manosi esąs universalus subjektas, lygiomis teisėmis su kitais dalyvaujantis visuomenėje (2006, 286 p.)”. Dėl to juodasis būtinai susvetimėja savęs paties atžvilgiu, taip įgydamas sudvejintą sąmoningumą. Lygiagrečiai nurodytai schemai, dėl dvilypio sąmoningumo V. Kubilius buvo griaužiamas pasikartojančio menkavertiškumo jausmo, kylančio iš nepasitenkinimo savo darbais, kurie turėjo atitikti sovietmečio reglamentuotas normas. Pokario lietuvių literatūros kritikos situacija buvo nuolat kintanti, todėl kartu su ja keistis turėjo ir pats kūrėjas. Tačiau sovietinė cenzūra “epidermializavosi” V. Kubiliaus asmenyje, sukurdamą esminę atskirtį tarp jo savimonės ir kūno. Kritikas, kaip kolonizuotasis, norėdamas išlikti tame nelygiaverčiame galios žaidime siekė savęs pagrindimo, kuris V. Kelertienės teigimu “veda link indentiteto pabrėžimo”, geriausiai išreiškiamo svyruojančiais ir nestabiliais individo viršenybės už žemesnį jausmais”. Šiems kritiko jausmams perteikti pasirinkta dar viena binarinė menkavertiškumo-didžiavertiškumo opozicija. Menkavertiškumo dėmenį reprezentuoja sovietinės spaudos sukurta atmosfera, neleidusi be griežtų apribojimų gyventi ir kurti. Ši jausena kyla dėl kolonizatoriaus disponavimu galia ir jo politizuoto individų skirstymo į bloguosius ir geruosius. Blogiesiems priskirtini maištaujantys, o geriesiems – paklūstantys diktuojamoms meno ir kūrybos raiškos taisyklėms asmenys. Sveikos logikos rėmuose, vertinant „geruosius“ ir „bloguosius“ individus iš kūrybos kokybės ir tautos suverenumo pozicijų, blogieji buvo kaip tik tie gerieji, nes siekė laisvesnės minties raiškos, per laisvesnę mintį ir kūrinio prasmę - laisvėjančios tautos. Tačiau dėl alogiškų valdžios vertinimų

pačio autoriaus savęs vertinimas tapo komplikuoatas ir propaguojantis savinieką. Todėl situacijos, kuriose kolonizuotasis jautėsi viršesnis, bent dalinai harmonizavo jo sujauktą vidinę emocinę pusiausvyrą. Didžiavertiškumo dėmenį išreiškia tiek intelektualinis, tiek fizinis viršenybės jausmas, kuris siejamas su V. Kubiliaus rašymo sudievinimu ir slaptais meilės romanais. Rašymo sudievinimą priskirtume intelektualinei didžiavertiškumo išraiškai, o romanus – fizinei.

Antikolonistinė V. Kubiliaus veikla - laisvės siekimas ir nacionalizmo skiepijimas, neatsitiktinai sutapo su jam priskirto romantinio herojaus tipo pasaulėžiūra, nes „šiuolaikinis nacionalizmas yra Romantizmo epochos produktas (Lapkus, 2003, 30 p.)“. Todėl kritiko maištinga elgsena sovietmečiu ir tautiškumo puoselėjimas Lietuvai atgavus nepriklausomybę vertintina ne tik iš postkolonijinės kritikos, bet ir iš romantinio herojaus tipo pozicijų.

3.1. Maištaujantis-prisitaikantis V. Kubilius

“Pasišiaušimas prieš vėją gali būti bergždžias, o plaukimas prieš srovę beviltiškas, bet jau pati priešinosi pozicija įprasmina morališkai žmogaus egzistenciją (Kubilius, 1985, 12 p.)²⁷”.

Toks V. Kubiliaus Kazio Borutos asmenybės apibrėžimas, anot Dalios Striogaitės, galėtų būti paties autoriaus darbo bei gyvenimo motto, atskleidžiantis jo begalines simpatijas maištingai individo pozicijai. Atsiminimų knygos “Nepaklūsęs laikui” autorių prisiminimų apie V. Kubilių pavadinimai taip pat deklaruoja ir afišuoja jo maištingą būdą: “Drumstęs ir puoselėjęs”, “Tylusis maištininkas”, “Atsargus ir drąsus, prisidengęs ir atviras”, “Keli štrichai faustiškam portertui”, “Laisvesnis, nei likusieji laisvesniame pasaulyje”. Svarbu ne tik įrodyti, kad Kubilius buvo maištininkas, bet ir išgryninti jo maišto koncepciją bei pasireiškimo būdus sovietmečiu per pasirinktą binarinę opoziciją maištaujantis-prisitaikantis.

Maišto semiotinė reikšmė, J. Kristevos nuomone, sietina ne su jėgos sąvoka, o su opozicine laikysena: “palaikyti (kieno nors pusę), išsižadėti (tikėjimo), nusikratyti (kokios nors nepriklausomybės) (Kristeva, 2003, 7 p.)²⁸”. Laikytis Sovietų valdžios opozicijoje V. Kubilių skatino laisvės troškimas, pirmiausia todėl, kad “kritinė mintis nepaklūsta valstybės galiai ar įsakymams rikiuotis į gretas, žygiuojančias prieš vieną ar kitą pripažintą priešą (Said, 2006, 21 p.)”, o sovietų valdžia – tai totalitarinė galios sistema, manipuliavusi žmogumi. Šį Edward W. Said pareiškimą praplečia J. Kristeva, kuri nemato “jokio kito vaidmens literatūros kritikai ir teorijai, kaip tik aiškinti vertę maišto patirties, formalios ir filosofinės, kuriai galbūt pavyks išsaugoti mūsų vidinio gyvenimo gyvybingumą (2003, 13 p.)”. Su šiais teiginiais tik iš dalies sutinka rašytojas J. Melnikas, siejantis maištą su dvasia. Jo manymu, rašytojas netaištuoja, o perleidžia per save

²⁷ Kubilius V. 1985. Kazio Borutos kūryba. Vilnius: Vaga.

²⁸ Kristeva J. 2003. Maišto prasmė ir beprasmybė. Vilnius: Charibdė.

epochos dvasios energiją²⁹. Dvasios ir maišto sąsajų tema gvildinama ir R. Tamošaičio straipsnyje „Rašytojas ir maištas“: „Kūrybos impulsas, regis, kyla iš kažkokio dvasinio žmogaus nepasitenkinimo, o literatūros kritika yra nukreipta prieš visa tai, kas trukdo išsiskleisti žmogui kaip visavertei asmenybei³⁰“. Iš visų pateiktų ir siūlomų maišto variantų, ryškėja dvi pagrindinės maišto rūšys: politinis maištas prieš sistemą ir dvasinis maištas, tiesiogiai perteikiantis rašytojo atstovaujamą poziciją, anot J. Melniko, „rašytojai šneka laisvės kalba, nes jie atspindi dvasios gyvenimą, o dvasia yra laisvė“. V. Kubiliaus atveju šios dvi maišto rūšys buvo apjungtos bendram tikslui – kovai su sovietine santvarka.

Tačiau net ir pačios didžiausios priespaudos laikais maištauja ne visi. Taigi, išorinės/istorinės sąlygos tik paskatina sukilti V. Kubilių, kurį galime identifikuoti kaip maištingo charakterio individą. Kritikas turėjo savyje visų savybių rinkinį, sudarantį maištingą charakterį: kovingą būdą, užsispyrimą, savo tiesos gynimą ir laikymąsi, sąlyginai nepriklausomą poziciją, nepaisant nepalankių aplinkybių, polinkį rizikuoti. Maištingumui reikalingos savybės didžiaja dalimi yra duotybė, sietina su prigimtimi, o ne patirtimi. Apie savo genuose užkoduotą maištingumo dvasią V. Kubilius rašė dienoraščio įrašė, publikuotame knygoje „Literatūra istorijos lūžyje“: „Buvau paveldėjęs priešgyniaujantį charakterį, matyt, iš Kubilių giminės (mano dėdės ir pusbroliai buvo smarkūs mušeikos, vienas dėl to net į Sibirą buvo ištarabanintas) (1997, 318 p.)“. Tačiau kritikas teigė, kad jo priešgynystė buvo ir emocinė, romantinė, perimta iš K. Hamsuno ir J. Jankaus romanų. Taigi, kaip matyti, V. Kubiliaus maištas buvo ir įgimtas, ir įgytas, visu gražumu atsiskleidęs totalitarinio režimo sąlygomis. Kaip ir buvo minėta anksčiau, opozicijos dėmuo maištaujantis bus atskleistas per pavienes konfliktines situacijas su valdžia.

Pirmoji situacijos schema, leidusi V. Kubiliui netiesiogiai prieštarauti sovietinei santvarkai – tai valdžios nuskriaustų menininkų gynimas. Šią schemą reprezentuoja du įvykiai: incidentas sostinės kavinėje ir žydiškų knygų paroda Vilniaus universiteto bibliotekoje. Apie incidento kavinėje siužeto detales pasakojo pagrindinis jo dalyvis dramaturgas G. Kanovičius: „prie gretimo stalelio sėdėjęs visiškai girtas Akademinio teatro dekoratorius ponas T. tyčia garsiai bliovė į mano pusę visokią bjaurastį apie žydus, o baigėsi tuo, kad man ir mano draugams iš Klaipėdos teatro, atvežusio į festivalį spektaklį, pastatytą pagal mano pjesę, pakilus eiti, tas pats ponas T., apkvaitęs nuo alkoholio ir pykčio, šliūkstelėjo man į veidą sulčių stiklinę, o po atsakomojo antausio griebė kavos puodelį ir gerai užsimojęs trenkė man į kaktą (2011, 137 p.)“. Sovietų valdžia buvo suinteresuota šį įvykį užglaistyti, kadangi jis disonavo su išreklamuota „tautų draugystės“ propaganda. Tačiau G. Kanovičius nepaisė konflikto kaltininko pono T. keliaklūpsčiavimų bei maldavimų atleisti ir padavė jį į teismą. „Pats teisingiausias pasaulyje – tarybinis teismas“ tik

²⁹ Melnikas J. 2008. Maištas ir dvasia. Prieiga per Internetą: < <http://www.anarchija.lt/laisvoji-tribuna/38349-jaroslavas-melnikas-maistas-ir-dvasia>Laisvoji tribūna, 2008// [www. Anarchija.lt](http://www.Anarchija.lt)>.

³⁰ Tamošaitis R., Bukelienė E., Kukulius V. 2006. Rašytojas ir maištas. Metai, Nr. 11.

pabarė įžeidėją, o nuskriaustąjį dramaturgą apkaltino buvus didesniu chuliganu ir girtuokliu už savo skriaudiką. V. Kubilius sužaidė neeilinį vaidmenį šitoje istorijoje: jis buvo vienintelis iš G. Kanovičiaus kolegų pasisakęs prieš nacionaliniu mastu vykdytą prievartą ir padėjęs incidento nukentėjusiajam nepulti į nevirtį. G. Kanovičius atskleidė “tyliąją” V. Kubiliaus maišto taktiką: “Kaip paprastai jis nepuolė į mūšį, o parašė laišką ir įmetė į mano pašto dėžutę. <..> Man buvo gera ir baisu. Gera, nes kažkas kad ir tylia forma pasakė, ko joks valdiškas teisėjas-liokajus neišdrįso pasakyti: sulyginti blogį ir gėrį yra nusikaltimas. O baisu dėl tų, kurie kitaip nei Kubilius pasirinko įprastą ir saugų tylėjimą ir abejingumą, dėl tų, kurie išvengė pasmerkimo už savivaliavimą ir prievartą ir pasislėpė už storos melo, ėdusio to laiko visuomenę, uždangos, nusigrėžė nuo karčios, bet gydančios teisybės (2011, 145 p.)”.

Antroji valdžios nuskriaustųjų gynimo istorija liečia tą pačią žydų tautą, tik situacijos siužetas labiau intelektualinis. 1982 m. V. Kubilius tapo doktoranto E. Zingerio mokslinio darbo vadovu. 1983 m. pagal savo disertacijos temą “Lietuvių-žydų literatūrų ryšiai” Vilniaus universiteto bibliotekoje jaunas literatūros tyrėjas paruošė didžiulę planinę, lietuvių literatūros katedroje aprobuotą parodą “Knygų jidiš ir hebrajų kalba leidyba Lietuvoje”. Tačiau Valstybės saugumo komiteto siūstas žmogus šimtus išslapstytų nuo nacių ir Stalino nusikaltėlių lietuvių ir žydų intelektualų knygų neleido eksponuoti. Maža to, E. Zingeris buvo tardomas saugumo komiteto dėl parodos organizacinių detalių. Parodos autorius pasakojo, kad “Gyvendamas lietuvių intelektualų sukurtoje autonominėje saloje, tiesą sakant, buvau ir pamišęs apie teroristinio sovietų pasaulio egzistavimą. O juk buvau pusiau uždraustos lietuvių ir pusiau uždraustos žydų kultūros cenzorių taikinyje (Zingeris, 2011, 317 p.)”. Uždarytas didžiuliame, užrakintame kambaryje jis turėjo rašyti pasiaiškinimą valdžiai dėl parodos organizavimo aplinkybių. Literatūros katedros dėstytojai, tarp jų ir V. Kubilius, šio incidento baigties laukė universiteto kiemelyje. Po kurio laiko V. Kubilius pasielgė analogiškai kaip ir incidente apie G. Kanovičių: pro durų apačią E. Zingeriui prakišdamas palaikymo raštelį, kuriame buvo parašęs: “Emanueli, laikykis. Katedros dėstytojai su Tavimi”. Su šia istorija susijusi ir kalbinė maištaujančio V. Kubiliaus pozicijos reprezentacija. E. Zingerio mokslinio darbo tema sistemai buvo “nereikalinga”, tačiau V. Kubilius nepasidavė valdžios spaudimui jos atsikratyti ir gynė savo doktorantą, ir jo nedidelę tyrimo kryptį – “lietuvišką judaiką, susijusią su Lietuvos žydais, kurie po Holokausto jau negalėjo patys ginti savo temų (Zingeris, 2011, 318 p.)”.

Dar viena maištaujančio V. Kubiliaus elgsenos pozicija siejama su akademinės bendruomenės telkimu per kolektyviškumo puoselėjimą. D. Lapkus teigė, kad “Tauta – tai ir tautinė valstybė ir priklausomybė natio (kursyvu), bendruomenei. Svarbiausios tautinės savybės yra kolektyviškumas ir priklausomybė (2003, 30-31 p.)”. Todėl V. Kubiliaus bendruomeniška ir kolektyviška elgsena vertinama kaip tautiškumo puoselėjimo analogas. Literatūrologų

priklausomybės jausmą bendruomenei kritikas ugdė ir palaikė per dalyvavimą kolegų ir jų artimųjų laidotuviuose, sveikindamas kolegas su gimtadieniais bei kitomis kalendorinėmis šventėmis, pastebėdamas ir pasidžiaugdamas jų pasiekimais literatūroje, taip konstruodamas tautinę savimonę.

Apie V. Kubiliaus draugišką santykį su kolegomis dalinasi ne vienas atsiminimų knygos „Nepakluses laikui“ autorius. Ne išimtis ir literatūrologė A. Jurgutienė, pabrėžusi, kad kritikas „Su darbo kolegomis nesiribojo tik dalykiniais santykiais, nevaicino užsiėmusio, nors, aišku, toks buvo. [...] Sugebėjo suderinti vienišius, daug skaitančio ir rašančio mokslininko vaidmenį su bendriems reikalams užsiangažavusio visuomenininko (2011, 244 p.)“. J. Sprindytė V. Kubiliaus asmenybėje įsidėmėjo pagarbų ir sakralų santykį su mirtimi. „Dalyvavo be išimties visose kultūros žmonių, kolegų jų artimųjų laidotuviuose, jei reikėdavo, važiuodavo į tolimiausias provincijos kapines. Dažnai lankė sergančius Antaną Miškinį, Reginą Miškytę, Vincą Kuzmicką, Joną Lankutį. <...> Tikrąją to žodžio prasme įpykęs mane išbarė, kodėl nepranešėme jam, jau išėjusiam į pensiją, apie Halinos Korsakienės mirtį ir laidotuvių datą, jis tiesiog privalėjo ten būti (2011, 204 p.)“. Kritikė L. Arnatkevičiūtė antrino J. Sprindytei: „Vytautas Kubilius, nežiūrėdamas, kurio skyriaus darbuotojas buvo velionis, sutelkdavo skyriaus žmones nepamiršti savo paskutinės priedermės – atsisveikinti ir palydėti. Kokias energijas tai skleidžia, teko patirti asmeniškai, kai savo Tėvo laidotuvių dieną pamačiau takeliu į sodybą einančius pulkelį bendradarbių ir Doktorą priešakyje. Žodžių nereikėjo. Net jei kas ir buvo sakyta – užsimiršo. Emocija – išliko (2011, 235 p.)“. V. Kubilius ne tik dalyvavo laidotuviuose, telkdavo kolegas dalyvauti, bet ir labai asmeniškai išreikšdavo savo empatiją laišku: „Vis galvoju, kaip Tau baisu tame išvartytame gyvenime lyg po sprogimo. Iš tolo jaučiu Tavo sopulį, pažeistą egzistenciją. Gal ir per laiką viskas atsistatys. Keista, kad literatūra čia mažai begali padėti. Kas gali? Gal tik vaiko prisiglaudimas (Sprindytė, 2011, 198 p.)“.

V. Kubilius gebėjo ne tik atjausti, bet ir pasidžiaugti kolegų pasiekimais. Literatūrologas S. Gaižūnas mini, kad kai kritikas „reikšdavo savo prielankumą, atrodydavo, kad esi padaręs vos ne pasaulinius atradimus. Jo prielankumas, geranoriškumas ir draugiškas humoras išryškėdavo jo dedikacijose, kurios jo dovanotoms knygoms suteikdavo papildomą vertę (2011, 217 p.)“. Profesorei V. Daujotytei gavus premiją, kritikė L. Arnatkevičiūtė buvo įpareigota pasirūpinti sveikinimu nuo skyriaus. Nors pats V. Kubilius, pasak A. Jurgutienės, buvo griežtai uždraudęs jam gimtadienio proga pirkti dovanas, bet pats, „paradoksaliai apversdamas visus jubiliejaus kanonus, atėjo su gausiu dovanų krepšiu, kuriame iš savo bibliotekos asmeniškai kiekvienai ir kiekvienam buvo atrinkę dovanėles su palinkėjimais. <...> Savo dovanojamomis knygomis jis tarsi bylojo tyliu atsisveikinimo balsu: jūs, kurie pasiliksit, esate labiau nei aš dovanų reikalingi, imkite jas ir dirbkite mūsų darbus toliau ir būkite laimingi, ir ruoškite savo dovanas kitiems, kuriuos po savęs paliksite (2011, 247-248 p.)“.

Pereikime nuo maištaujančio V. Kubiliaus elgsenos pavyzdžių prie kalbinės šios pozicijos raiškos. Nors literatūrologas savo dienoraštyje nuolat kartojo, kad rašė ne tai, ką galvoja, tačiau leido sau rinktis rašyti apie tuos autorius, kurie buvo maištaujantys, drąsūs ir laisvi savo siela bei poelgiais. Autorefleksija kito asmenyje traktuojama kaip svaresnė ir objektyvesnė savasties reprezentacija nei kitų autorių tekstai apie tą patį asmenį. Edukologė J. Baranova išvedė formulę, kuri iliustruoja kito ir asmens tarpusavio simbiozę: “kadangi kitas yra toks, koks jis man atrodo, ir todėl, kad mano būtis priklauso nuo kito, tai, kas aš esu sau, tai mano savimonės vystymasis priklauso nuo to, kaip kitas atrodo man (2011, 115 p.)³¹”. Tai patvirtina ir “Orientalizmo autorius E. W. Said, teigiantis, jog orientalizmas labiau atskleidžia “mūsų” pasaulį, o ne Orientą (2006, 38 p.). Tuo vadovaujantis, galime daryti prielaidą, kad V. Kubiliaus rašytose monografijose yra daug jo paties tapatybės, ką patvirtina ir šis dienoraščio įrašas: “Aš visur kišu save, kalbu apie save, kišu savo problemas ir savo situacijas. Tai suteikia mano rašymams intymumo, saviraiškos elementų, bet sumažina jų objektyvumo, aiškumo, nepaneigiamumo reikšmę. Bet nuo savęs negali niekur pabėgti, ypač aš nepajėgiu to padaryti. Svetimoje figūroje aš nuolat įdedu pats save <...>.(2006, 434-435 p.)”.

Visiškai laisvos monografijų autorių pasirinkimo laisvės pokario metais būtų buvę tikėtis naivu. Todėl kritikas instinktyviai prisitaikė imdamas rašyti apie J. Janonį ir S. Nėrį, o ne Šatrijos Raganą ar Aleksandriškį. Monografiją apie lyrikų lyriką visgi išleidžiama 1999 m., jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Okupacijos laikotarpiu V. Kubiliaus maištaujančio poziciją labiausiai išreiškė K. Borutos asmenybės pasirinkimas. Taip sutapo, kad literatūrologė D. Striogaitė 1970-ųjų pradžioje rengė disertaciją apie K. Borutą, o įpusėjusi savo disertaciją sužinojo, jog Kubilius tą patį autorių pasirinko savo rengiamos monografijos herojumi. D. Striogaitei nebeliko jokios galimybės disertacijos pagrindu kada nors išleisti knygą, nes “anuomet viešpatavo tokia tvarka: vienam kūrėjui – vienas autorius (Striogaitė, 2011, 190 p.)”. Jaunoji literatūros tyrėja suvokė, kad K. Boruta kritikui buvęs laisvo nekompromisiško elgesio ir laikysenos menininko etalonas, ir gilinimasis į šio autoriaus sielą tapo atspirties ir atsvaros tašku po atsisakymo patvirtinti jo habilitacinę disertaciją dėl skandalingo straipsnio “Talento mįslės”. Knyga “Kazio Borutos kūryba” vienareikšmiai įėjo į lietuvių literatūros istoriją dėl to, kad nebuvo publikuojama net penkerius metus ir ją redagavo keturi redaktoriai. Po trečios “Borutos” redakcijos 1979 kovo 11 d. V. Kubilius guodėsi savo dienoraštyje: “Skaudu ir pikta. Ir nežinia, ką daryti. Juk dar žiūrės kelios akys. Nusileisi – nieko iš tavęs neliks. Nedarysi kompromisų – visa knyga dings nežinomybėje. Ir taip amžinai svyruoji. Toks prakeiktas mūsų kartos likimas – tarp teisybės ir prievartos. Jau išsivaduoji – spjauk į tas knygas, svarbu vidinės laisvės jautimas. Ir vėl iliuzija išleisti, ir vėl jai pasiduodi, vėl eini iš paskos šilkinės virtuvės”(2007, 18 p.)”. Dėl cenzūros “iškastruoto” teksto, suniveliuoto protestuojančio ir

---

³¹ Baranova J. 2011. Maišto pasmė ir beprasmybė: ne tik apie Juliją Kristevą*. Religija ir kultūra. 110-121 p.

maištaujančio kūrėjo simbolio, V. Kubiliui net buvo kilę minčių neleisti knygos, kurią bus gėda skaityti pačiam. Visgi minėtąją monografiją skaitytojai išvydo 1980 m., tačiau sovietinių šampų, tokių kaip “tironiška valstybė”, “valdanti klika ir jos liokajai”, “fašistinė diktatūra be gailėsčio kapojo galvas” ir t. t., nors ne V. Kubiliaus rašytų, išvengti nepavyko. Knygų leidėjas B. Vaškelis mini, kad negalėjo tylomis praeiti pro tokius teiginius recenzuodamas knygą “Kazio Borutos kūryba” ir tik V. Kubiliui davus paskaityti originalų rankraštį pamatė, kad “šabloniški Nepriklausomos Lietuvos valdžios keiksnojimai kaip tik ir buvo tų “redaktorių” *imprimatur* (2011, 156 p.)”. Žinoma, knyga “Kazio Borutos kūryba” V. Kubilius nusivylė, nes joje, anot autoriaus, prievartos ir kūrėjo konfliktas užglostytas, maištavimo universalumas likviduotas, pasipriešinimo jėgos simboliškumas pašalintas. Kritikas neliko patenkintas ir LTSR valstybinės literatūros ir meno premijos įteikimu už šį veikalą, teigė dėl to atrodantis tarytum palaižūnas. Valdžios pripažinimas buvo tarsi tiesioginė nuoroda, kad jį gavęs menininkas yra prisitaikančio pozicijoje. Tačiau teigiamų kolegų įvertinimų, savo darbų atžvilgiu, V. Kubilius labai laukė ir jais džiaugėsi. Atsidėkodamas už palankų V. Daujotytės knygos “Kazio Borutos kūryba” įvertinimą, V. Kubilius savo šiltus jausmus nusiuntė kolegei laišku: “Ačiū Jums labai už šiltus, mylinčius, gailėstingus žodžius. Taip buvau įpratęs prie kitokių žodžių, kad tas gerumas net prislėgė mane ir perskaitęs teištariau: “Jėzau, Jėzau!” Nežinau, ar juos pateisinu, ar išpirksiu kada nors. Dėl to ir sunku. Bet ačiū Jums!* (2006, 303 p.)”. Pokario metus V. Kubilius užbaigia išleisdamas monografiją apie I. Simonaitę. Jos asmenyje sunku išvelgti maištaujančios pozicijos refleksiją. Toks V. Kubiliaus pasirinkimas buvo sąlygotas maištingų autorių “išgraibstymo”. Dar 1978 lapkričio 8 d. dienoraštyje rašė: “Nebėra autorių, apie kuriuos norėtusi rašyti. <...> Reikia asmenybės – maištaujančios, besikeičiančios, legendinės. Tik apie tokį norėtusi rašyti. O šiaip iš akademinio intereso neįdomu. Todėl gyvenu tuštumoje” (2007, 9)”.

Antroji kalbinės maištaujančio V. Kubiliaus reprezentacija siejama su jo paties kritikos straipsnių naratyvu ir kūriniais, reflektuojančiais maišto dvasią prieš sistemą, protekcija. Nors kritiko viena iš pirmųjų recenzija apie T. Tilvytį (1950) buvo Šimkaus atmesta ir nepublikuota dėl socialistinio realizmo stokos, bet jos rašymo schema atskleidžia V. Kubiliaus opozicinę dvasią cenzūros diktuojamų rašymo taisyklių atžvilgiu: “Aš rašiau apie Tilvyčio realizmą, rašiau su didele aistra ir nuoširdumu. Ir pamačiau, kad nuoširdumo maža, kad aš turiu kalbėti apie šaltus, tolimus dalykus, kad aš tik prie literatūrinių dalykų galiu prieiti nuoširdžiai. Ideologiniai dalykai - man svetimi, aš juos apeinu, jei galiu, arba šaltai atpasakoju (Kubilius, 2006, 257 p.)”. 1953 m. pasirodė dvilypis V. Kubiliaus straipsnis “Kurti kovingą, gyvenimišką poeziją”, kurio pirmoji dalis atitiko prisitaikančiojo poziciją dėl V. Kubiliaus perimto šabloninio “kovos” žodyno ir “Tiesos”, “to laiko partinio organo”, frazeologijos. Antroji V. Kubiliaus straipsnio pusė reprezentavo maištaujančio poziciją. Anot V. Daujotytės, kritikas stengėsi priminti poetams, kad “tema nenulemia kūrinio

vertės, kad emociingumas – esminė poezijos savybė, kad be tikro jausmo įsigali paviršutiniškas “idėjiškumas”, skambios, bet tuščios frazės (2007, 241 p.)”. Dėl šio straipsnio V. Kubilius buvo sukritikuotas G. Zimano “Tiesos” vedamajame straipsnyje ir porai metų jo pavardė dingo iš viešumos. Dvilypę V. Kubiliaus poziciją, reprezentuojantys abu binarinės opozicijos maištaujantis-prisitaikantis dėmenys, įžvelgiami dvejose kritiko recenzijose: ““Atgijusi lyrika” (1956) apie Juozo Macevičiaus *Pergalėje* paskelbtus eilėraščius ir ypač straipsnį “Balio Sruogos dramaturgija” (1957), kuriame apie rašytoją prabilta literatūrologo, o ne ideologo kalba, nors dabar atrodytų, dar su pakankama adaptacija tarybiniam skaitytojui (Baliutyte, 2002, 194 p.)”. Audringos sovietinės valdžios reakcijos sulaukė kritiko 1968-ųjų straipsnis “Vidinis monologas”, kuriame įrašyta frazė, pasak V. Daujotytės, negalėjo prasprūsti: ”Asmenybė, gyvendama totalitarinio apspręstumo laikais, išnyksta kaip savarankiškas dydis”. Partinė kritika V. Kubiliui pripažino pavojingas kvalifikacijas: formalisto, revizionisto, ideologinio diversanto. Šios kvalifikacijos tik patvirtino jo maištaujančio poziciją. Vis dėlto daugiausia atsiminimų autorių dėmesio sulaukė 1972-ųjų metų situacija dėl straipsnio “Talento mįslės”, apie kurią jau buvo kalbėta ankstesniame poskyryje.

1974 m. balandžio 25 dienos LTRS Rašytojų sąjungos valdybos plenumo, V. Kubilius buvo priverstas aiškintis dėl straipsnio “Talento mįslės” ir sakė “atgailos” kalbą, kai kurių oficialiųjų rašytojų kritišku vertinimu, pripažindamas savo “klaidas”. J. Sprindytė teigė, tuomet jautusi didžiulę pagarbą ir susižavėjimą, atjautą ir supratimą V. Kubiliui. “Išėiti į tribūną ir atgailauti šiandien atrodo nusižeminimas, o tada buvo panašu į žygdarbį, bent man taip atrodė. Dalis literatūros žmonių jautė tą patį (2011, 198)”. Tačiau poetui P. Širviui pasirodė priešingai: „Tegul mane sukapoja, bet aš neatsiprašyčiau“. Tai jis man sakė po mano „Talento mįslių“ kampanijos. Ir man ilgai buvo gėda (Kubilius, 2007, 20-21 p.)“. Tokie kritiški kolegų vertinimai literatūrologą vertė dar labiau jaustis menku, prisitaikančiu ir einančiu į kompromisą su valdžia. Nepaisant viešo “atsiprašymo”, V. Kubilius buvo priverstas ilgam pasitraukti iš kritikos kovos lauko.

E. Baliutyte teigė, kad V. Kubilius taip ir neišmoko tarybinio literato žaidimo taisyklių. Tačiau šis literatūrologės pareiškimas netikslus ir klaidinantis, prieštaraujantis V. Daujotytės pasisakymui, kad: “Vytautas Kubilius buvo gerai perpratęs valdančiųjų, ypač jiems tarnaujančiųjų kultūros valdininkų strategijas ir taktikas, būtų galėjęs iš pinklių išsisukti, bet tarsi nenorėjo, lyg kažkas jį būtų traukęs į rizikos pusę (2011, 183 p.)”. Tą rizikos trauką skatino V. Kubiliaus įvardintas jo vidinis “maišto kirminas”, neleidęs jam ramiai gyventi. Apie sąmoningą maištaujančio pozicijos pasirinkimą byloja ir kritiko V. Sventicko prisiminimas: „Kritikas dažnu atveju iš anksto žinodavo, kas straipsniuose bus išbraukta, bet palikdavo šitą „malonumą“ redakcijai (pažinojusieji puikiai prisimena, kaip jis nusišypsodavo šitai sakydamas), - duodavo tokį tekstą, kokį būdavo parašęs. Autocenzūrai nepasidavė (2011, 174 p.)“.

V. Kubilius buvo ne tik kitų vertinamas, bet ir pats recenzavo literatūros kūrinius ir straipsnius. Kaip ir buvo anksčiau rašyta, santykiai tarp kritikų ir rašytojų pokario laikais buvę įtempti ir konfliktiški. Rašytojas V. Martinkus, ko gero, vienas iš nedaugelio asmenų, konstruktyviai priėmęs V. Kubiliaus kritiką ir net už ją jaučiantis dėkingumą. Įteikęs leidyklai apysaką *Genus proximus*, V. Martinkus nesitikėjo, kad ji bus atiduota V. Kubiliaus recenzijai. Autorius buvo maloniai nustebintas, gavęs vidinę (leidėjų užsakytą) septynių mašinraščio lapų recenziją, kai apysakos apimtis siekė vos 180 mašinraščio puslapių. V. Martinkus „negailestingą“ Kubiliaus vertinimą priėmė skausmingai kaip nepelnytą bausmę, ypač dėl „romano“ klausimo. V. Martinkus guodėsi atsiminimų tekste: „Juk aš rašiau ir parašiau ne romaną, o tris noveles, tris savarankiškus monologus, kurių ryšys gal ir leido juos pavadinti (pačiam sau) novelių apysaka, tad kodėl turėčiau manyti kitaip, kodėl turėčiau būti baramas už tai, ko nesiruošiau daryti? (2011, 163 p.)“. Tačiau praėjus 37-erių metų „istorinei distancijai“ rašytojo reakcija į tą pačią recenziją pakito. „Sakau: recenzija – teisinga visais savo punktais, ji netgi gailestinga, pasaldinta prielankumu jaunystei, išpuošta taupiais pagiriamaisiais žodžiais mano gebėjimams rašyti (2011, 164 p.)“. Tokio pobūdžio vertinimą V. Martinkus įvardino kaip V. Kubiliaus sovietmečio veikimo strategiją, kuri sudarė sąlygas dienos šviesai išvysti kūriniams, maištavusiems prieš sistemą. „Veiksmo specifika ir logika buvo pagrįsta tuo, kad akcentuojamas buvo ne kūrinio struktūroje slypintis maištas, bet pateikiami “perdėm profesionalūs literatūrologiniai svarstymai” apie literatūros žanro netinkamumą – apysakos formą (apysaka per siaura, pasiūlė romano žanrą). “Ne tiek apysakos forma, kiek jos turinį – individo maištą prieš tikrovės jam spendžiamus spąstus, suvokimą, kad tikrovė amžinai netapati sau – kritikas laikė per menkai manąja plunksna užčiuoptą, pernelyg punktyriškai tenusakytą (2011, 168 p.)”. Romano struktūra leido išplėtoti maišto tematiką. Tikėtina, kad tokią maišto sklaidos metodologiją V. Kubilius taikė ne tik V. Martinkaus kūriniai, tačiau tik nuo recenzuojamo kūrinio autoriaus gebėjimo priimti kritiką priklausė, kaip sėkmingai ji buvo įgyvendinta.

Kad ir kaip būtų norėjęs V. Kubilius, bet jam nepavyko išlikti nuolat teisiu: „jis buvo gyvas žmogus, vadinasi taip pat silpnas, ir klystantis (Jurgutienė, 2011, 248 p.)“. Teko prisiimti ir prisitaikančiojo elgsenos poziciją ir net išduoti saviškius, vardan savo paties gerovės. Jaunas, tik baigęs universitetą, kritikas slapta pasisakė prieš Lietuvos literatūros katedroje dirbusius: V. Mykolaitį-Putiną, M. Lukšienę, V. Zaborskaitę ir J. Lebedį. 1952 m. rugpjūčio 18 d. Centro Komitetui parašė ir pasirašė pažymą “Apie istorijos-filologijos fakulteto lietuvių katedros darbą”, išryškinusioje vien dirbusiųjų trūkumus. Tiesa, pažymą kartu su V. Kubiliumi pasirašė ir A. Bieliauskas, tačiau jo pavardė nebuvo skelbiama, nes jis priklausė opozicinei politinei partijai, siekusiai pažymos paviešinimu 1996 m “Gairėse” suniekinti V. Kubiliaus ir jo sūnaus Andriaus reputaciją. “Tuos dešimtmečius tylėjo, nes nedrįso prisipažinti. Slapukas buvo”, - samprotavo

literatūros tyrinėtoja R. Brogienė. “Paskutinei išpažinčiai” iškilus V. Kubilius palaikymo ir gynybos sulaukė tik iš istorijoje nukentėjusių dėstytojų M. Lukšienės ir V. Zaborskaitės. V. Zaborskaitė pavišintą informaciją traktavo kaip politinės kovos šantažą, naudotą politinio priešininko susidorojimui. Literatūrologė “slystelėjusį” studentą teisingai sudėtingomis to meto gyvenimo aplinkybėmis, kurios V. Kubilių vertė pasirinkti arba kelią į mišką, arba kelią į komjaunizmą, suteikusi jam galimybę realizuoti save, studijuoti ir dirbti literatūros lauke. V. Daujotytė tokio kritiko elgesio motyvą taip pat bandė sieti su tuo, “kad jis pats, vaikinukas su nudryžusiu švarkeliu, tenorėjęs kuo ilgiau būti skaitykloje, buvo ir iš jos negailestingai išguitas. Skaudžios skriaudos kartais priverčia žmogų bandyti ieškoti kelio ten, kur kitais atžvilgiais jis nebūtų net pažvelgęs (2007, 285 p.)”. Tuo tarpu M. Lukšienė piktinosi, kad “Gairių” redakcijai nerūpėjo objektyvi istorijos raidos analizė ir sąmoningai atrinktas vienas kompromituojantis faktas iš literatūrologo biografijos buvo traktuojamas ignoruojant bendrą kontekstą. Pokario laikmečio specifiškumą ir aprašomos situacijos objektyvesnį vertinimą skatina V. Kubiliaus brėžiami sovietmečio laiko štrichai: “Koks žiaurus laikas, kai reikia skandinti kitus, kad pats išliktum. Ar begalima jį matuoti moralinėmis kategorijomis? (1997, 310)”. V. Kubilius nuteisė pats save ir buvo nuteistas tų asmenų, kurie patys nešėsi savyje to laikmečio bejėgiškumą ir gėdą. Norėdami save išteisinti jie puolė kritiką, tokiu būdu jo nuodėmėmis pridengdami savąsias. Paradoksaliai šioje prisitaikančio pozicijos situacijoje pasitvirtina ir R. Tamošaičio išsakyta mintis apie marksizmo išmokytą dialektiką, kad “kartais budelis darosi šventesnis už kankinį”. V. Kubilius savo didžiąją gyvenimo nuodėmę nuslėpė, bet visuomet girdėjo savo sąžinės balsą ir jautė dėl jos kaltę, atgailavo ir dėl to išgyveno iki pat savo gyvenimo dienų pabaigos. J. Sprindytės teigimu, jis nepriskyrė savęs prie “teisingos kartos” ir ši laikysena tik dar sykį patvirtina jį turėjus stiprų moralinį stuburą. Nors išaiškėjus “mokytojų išdavystei” V. Kubiliui kilo mintis apie pasitraukimą iš gyvenimo, tačiau tos pačios dienos dienoraščio antrame įrašė situacijos vertinimas kardinaliai pasikeitęs: “Taip, esi kaltas, bet turi išpirkti. Kaip pasakė Stankevičius – už savo darbą nepriimsiu jokio žymens. Viską darau, kad išpirkčiau savo kaltę Lietuvai (Kubilius, 2007, 341 p.)”. Toks emocijų nestabilumas priskirtinas romantinio tipo herojui, vaikščiojusiam ribinių situacijų atbrailomis. Stoišką romantinio herojaus tipo poziciją patvirtina ir šis dienoraščio tekstas: “Reiktų liautis krapštyti save. Peržengti save. Vieno literato likimo sudužimas – nėra pasaulio tragedija. Juk kiek nori tokių sudužusių likimų (Kubilius, 2007, 349 p.)”.

Yra ir dar viena prisitaikančio V. Kubiliaus poziciją iliustruojanti situacija – neįvykusi kelionė į Ameriką. Geografinis individų judėjimas taip pat buvo griežtai kontroliuojamas ir stebimas sovietinės valdžios. Ruošiantis V. Kubiliui išvykti į Ameriką, jo namus aplankė saugumo darbuotojas, kuris domėjosi “tenykščiais” santykiais, nuotaikomis bei rinko informaciją apie Amerikoje gyvenančius lietuvius. Kritiką labai supykė toks asmens laisvės varžymas: „Taip

susinervinau. Tokia kilpa užmesta. Nelaimingas iškvietimas. Tiesiog norisi viską baigti – patį gyvenimą (Kubilius, 2007, 43 p.)“. Dramatiškų emocijų įtakoje literatūrologas apsvarstė ir kategorišką kelionės atsisakymo galimybę, traktuodamas tai kaip vienintelį moralinio išsivadavimo “iš tos šlikštynės” būdą. Visgi emocijoms nurimus, V. Kubilius pasiryžta keliauti. Kartu su kritiku į Ameriką turėjo vykti ir literatūros tyrinėtojas A. Zalatorius. Tačiau totalitrainės sistemos vadovybė iškrėtė provokuojantį pokštą: siekdama sukiršinti akademinės bendruomenės narius, kelionės pasą išdavė tik V. Kubiliui, O Zalatoriui – ne. Valdžios atstumtasis norėjo, kad V. Kubilius būtų atsisakęs kelionės, bet jis pasirinko prisitaikančiojo poziciją, argumentuodamas, kad atsisakymas būtų buvęs įžūlus protestas. Paradoksalu, bet V. Kubilius kelionės tikslo nepasiekė, nes Amerikos atstovybė neišdavė jam vizos dėl netinkamo iškvietimo. Eilinių sykų kritikas pasijuto esantis tik sistemos įrankis: “tave metė ten, kur jiems reikalinga, o kita sistema atspiria atgal. Kaip futbolas aikštėje – nuo vienu vartų į kitus (Kubilius, 2007, 47 p.)“. Bet taip paprastai ši istorija nesibaigė. Priešingai, prasidėjo ilgus metus trukęs V. Kubiliaus ir A. Zalatoriaus konfliktas. Zalatorius pradėjo vengti ir ignoruoti literatūrologą teigdamas, jog V. Kubilius turėjo demonstratyviai padėti pasą. Prisitaikančio V. Kubiliaus pozicijos pasirinkimą lėmė dvi svarios aplinkybės. Pirmiausia - tai baimės faktorius: už šį akibrokštą būtų tekę skaudžiai atsakyti, nes tokios kolektyvinės demonstracijos valdžia labiausiai netoleravo. O antra priežastis - kritiko užgautos asmeninės ambicijos, kad prasidėjus „Talento mįslių“ batalijai A. Zalatorius nė žodeliu jo neužtarė. Įdomu pastebėti, kad nė metams nepraėjus po šio incidento A. Zalatorius straipsnyje simboliniu pavadinimu „Per tiesą – į dvasios kultūrą“ užsipuola V. Kubilių. Savotišku kritiko revanšu šioje istorijoje galime laikyti 1993 m. vykusius Pedagoginio rektoriaus rinkimus, kurių sprendimas priklausė nuo V. Kubiliaus, tuo metu vadovavusio Lietuvos literatūros katedrai. Zalatoriui paklausus Kubiliaus, ar jis bus renkamas direktoriumi, pastarasis atsakė, kad kalbino Kuolį. Dėl tokio atsakymo Zalatorius įsizeidė ir atsisakė dalyvauti rinkimuose. Nors V. Kubilius argumentavo, kad Kuolį rinkosi dėl jo „perspektyvaus intelekto“, tačiau tokiam kritiko elgesyje galėjo būti ir literatūrologo minėtosios elgesio normos: „kaip jūs man, taip ir aš jums“. Sunku pasakyti, kas šioje kovoje turėtų būti tituluojamas nugalėtoju, jei toks apskritai galėjo būti. Tačiau net ir šiame daugiamečiame konflikte V. Kubilius elgėsi herojiškai: laikydamasis moralės ir etikos normų. Priešingai jam, A. Zalatorius, dalyvavęs nepriklausomos Lietuvos politikoje, nevensgė viešai įgelti Kubiliui. Partietis V. Motiejūnas teigė, kad A. Zalatorius traktavo Kubilių kaip mokėjusį puikiai prisitaikyti ir gyventi geriau už kitus: „1991-ųjų sausį tūnojęs nežinia kur, o į politiką iššoko tik po Maskvos pučo, kai visi pavojai praėję (2011, 331 p.)“. Kritikų konfliktas baigėsi tik A. Zalatoriui iškeliavus anapilin, kurio laidotuvėse, nepaisant asmeninių nuoskaudų, dalyvavo ir V. Kubilius.

Tenka pripažinti, kad grynosios maištininko pozicijos sovietmečiu V. Kubiliui išlaikyti nepavyko tiek savo elgsenoje, tiek tekstuose. Vienose aprašytose situacijose daugiau, kitose mažiau,

išryškėjo jo dvilypė egzistencijos forma. Didžioji dauguma atsiminimų autorių, vis dėlto, įvardija kritiką buvus sistemos opozicionieriumi. Ko gero, objektyviausiai V. Kubiliaus poziciją sovietmečiu apibūdino kritikas V. Areška, teigęs kad V. Kubilius sistemos pataikūnu niekada nebuvo, o konformistu – teko.

3.2. Menkavertiškumo-didžiavertiškumo apraiškos

„Kuo daugiau absurdu gyvenime, tuo jis tikresnis. Juk žmogiškas gyvenimas ir taip absurdas, anot Kamiu. Tad čia nereikia laukti nei teisybės, nei atpildo, o daryti tai, kas darytina, kas būtina. Svarbiausia, nedramatizuoti savęs, savo padėties ir savo vaidmens. Nebandyti matuoti viso to teisybės, moralinio padorumo ar pažangos kriterijais. Tai absurdas. Tu patekai, absurdiškon situacijon, kapstykis iš jos greičiau, ir viskas (Kubilius, 2006, 368-369)“.

Maištas buvo viena, bet ne vienintelė priemonė padėjusi V. Kubiliui „kapstyti“ iš sovietmečio absurdo. Dalinės dvilypės maišto priemonės leido kovoti, bet nenugalėti prieš. Filosofas A. Šliogeris teigė, kad „Tokioje situacijoje viena kalbinė kaukė maištauja prieš kitą kalbinę kaukę, vieno stiliaus kalbos mašina maištauja prieš kito stiliaus kalbos mašiną (2008, 56 p.)“³², todėl pralaimėjimas neišvengiamas. Emocinė kolonizuotojo būklė dėl to tik blogėjo, sukeldama menkavertiškumo jausmą ir provokuojanti ieškoti indentitetą pabrėžiančių atramos taškų. Kadangi menkavertiškumo jausmas buvo sovietinės epochos produktas, dėmesį perkelsime į didžiavertiškumo dėmenį, išreikštą per viršenybės jausmą ir dvi jo reprezentacines formas: slaptus V. Kubiliaus meilės romanus ir literatūros rašymo sudievinimą.

V. Kubiliaus nebūtų galima pavadinti donžuanu ar moterų kolekcionieriumi. Tačiau meilė, intymumas, kibirkščiuojančios emocijos jam buvo reikalingos, J. Sprindytės teigimu, kaip vidinis stimulus, motyvuojantis įkvėptesnę santykį su literatūra. Įsilingavus santuokai šeimyninė laimė kritikui nebekėlė vidinio virpesio ir pakylėjimo jausmo. Tai jaučiama dienoraščio puslapiuose, kur J. Žekaitės portretas tapomas ne pačiomis šviesiausiomis spalvomis: „Janė susiraukusi, pikta, įtūžusi, kaip ir pridera žmonai, tik aš kažkodėl nesijaudinu (Kubilius, 2006, 287 p.)“.

Kaip kontrastas tokiai žmonos nuotaikai iškyla bohemiško vakarėlio viešnia Aušra Sluckaitė, tuometinė „Vagos“ leidyklos redaktorė: „Bet svarbiausia tos juodos akys ir ilgi juodi plaukai. Ji sėdėjo prie mano kojų ant kilimo. „Mano meilė – Kubilius“, - sakė. Ir daug kitų gerų žodžių.<...> Ir galvoj per naktį sukosi tos garbanos, šypsenos, tas noras uždėti ranką ant peties ir plaukų ir apsvaigti, užmiršti (Kubilius, 2006, 287 p.)“.

V. Kubiliui netinka V. Kelertienės iškelta hipotezė, kad „kolonizuotojo viršenybės jausmui ypač svarbios seksualinės pergalės, nes kolonizuotasis, galima sakyti, yra

³² Šliogeris A. 2008. Tragiškas herojus ir lietuviškoji jo atmaina (neolitinė A. Maccinos apologija su paleolitine tragiškojo gesto prologija). Problemos, Nr. 74., 48-64 p.

iškastruotas, vyriškumo netekęs žmogus (2006, 196 p.)³³. Kritikui didžiausią poveikį darė ne fizinis aktas, bet jo asmens pripažinimas, liaupsės jo kūrybai, stiprinusios jo viršenybės jausmą. Verta akcentuoti ir tai, kad romantinio herojaus tipui būdingas nepastovumas ir nepasitenkinimo buitimi jausmas. Santuoka – tai pančiai, vienoje iš savo jaunystės novelių pavadinimu „Sudiev“ rašė V. Kubilius. „Gal ir negerai mylėti ir neiti bažnyčion. Bet kam gi tie pančiai. Gyvenime ir taip daug pančių: visuomenė, papročiai, įstatymai ir t.t. Žmona gi eis, kaip šešėlis kartu iš vienu pančių į kitus. Ir tuo dar labiau paskandins (Kubilius, 2006, 443 p.)“. Šią nuostatą patvirtina ir 1965 V 20 dienoraščio įrašas, kur jis cituoja Kantą: „Nėra nieko baisesnio, kaip paklusti kito žmogaus valiai“. Ir jeigu sueina du žmonės, vienas turi kitam paklusti (Kubilius, 2006, 301 p.)“. Paklusimo jausmas reprezentavo ir totalitarinės valdžios įvestą diktatūrą. Taigi santuoka tarsi savotiška cenzūruotos šalies metafora, todėl laisvė sietina su nesantuokiniais santykiais, ir bohemiška atmosfera tik dar labiau skiepijo tą jausmą: „Vakar buvau ir aš bohemoj. Koks laisvas ir viliojantis jos kvapas ir koks gąsdinantis! Bet tas laisvumas, nepripažinimas etiketo ir suvaržymo – nuostabus (Kubilius, 2006, 286 p.)“. Nepaisant to, kad V. Kubiliaus dvasia troško laisvės pojūčio, sąžinės ir moralės jausmas gražindavo blaivų protą, kurį kritikas įvardijo kaip suvaržymą; „O aš toks suvaržytas, apsiskaičiavęs, toks sausas ir kietas miesčioniškas (2006, 287 p.)“. Ta ambivalentiška būseną tarp santuokinio šeimos gyvenimo ir laisvų bohemiškų santykių V. Kubiliaus dienoraščiuose galime atrasti bepasikartojančią. „Ir štai keista – tu gyveni, turi namus, dirbi, tu gyveni kažkokioje inercijoje, kažkokiame kiaute, kuris tau atrodo ir geras, ir teisingas, tu iš jo žiūri į pasaulį, kažką priimi, kažką smerki, bet staiga tu pajudėjai iš namų, išėjai į gyvenimo vilnis, ir tas kiautas atrodo toks menkas – tūkstančiai tokių yra, tu matai greta savęs kitus požiūrius, kitus įsitikinimus, kitoki galvojimą, ir jautiesi visai beturtis. Aš stypsau vienas, nepritapęs toje šutvėje, kur taip lengvai apsikabinama, bučiuojamasi, o man visa tai eina ant rimtųjų (Kubilius, 2006, 302-303 p.)“. Atsiranda dar viena metafora, tik apibūdinanti jau ne vien santuokinį gyvenimą, bet namus – tai kiautas. V. Kubiliui išėjimas iš namų asocijavosi su plačiais horizontais, ir jų perspektyvoje tie namai atrodydavo tokie menki ir bereikšmiai. Namų kaip pamatinės vertybės ir saugumo prieglobsčio suvokimą V. Kubilius, ko gero, prarado vaikystėje dėl destruktivaus santykio su patėviu Steponu, kuris kritikavo ir nepritarė jo norui studijuoti literatūrą. Panašūs jausmai atsikartoję ir V. Kubiliaus santuokoje, kurioje jis nesijautė priimtu ir pripažintu dėl kritiškų J. Žekaitės pastabų literatūrologo darbų atžvilgiu. Kritikui giliai įsirežė toks žmonos pasisakymas apie jo išleistas knygas: „Kai pažiūri į tuos darbus, tai nieko ten nėra (Kubilius, 2006, 453 p.)“. Bet šis vertinimas, J. Žekaitės nuomone, nebuvo toks griežtas: „Sunku patikėti, kad panašiai lepletėjau, iš arti stebėjusi ruošimąsi temoms, įkvėptą stilių“. Kritiko kaip romantinio tipo herojaus reakcijos į „realistės“ žmonos pastabas galėjo būti hiperbolizuotos, gal net iškreipiančios jų esmę. Tačiau viena

³³ Kelertienė V. 2006. Kita vertus. Baltų lankų leidykla.

aišku, kad V. Kubilius labai skaudžiai ir jautriai reagavo į žmonos kritiką, nes ji gilino literatūrologo menkavertiškumo jausmą. Todėl savo indentiteto pabrėžimo kritikas ieškojo už šeimos ribų.

Pakeitęs aplinką ir išvykęs į Gagrų kalnus, V. Kubilius ištrūko ne tik nuo slegiančios aplinkos bei namų rutinos, bet ir įsimylėjo devyniolikmetę Svetlaną, būsimą Maskvos universiteto filologijos fakulteto studentę. Kaip komentuoja J. Žekaitė, meilė buvo abipusė, stipri bei slapta. 30 merginos rašytų laiškų V. Kubiliui nebuvo publikuoti, tačiau iš jų fragmentų, pateiktų V. Kubiliaus dienoraštyje, aiškėja, kad jaunoji filologė stiprino kritiko indentitetą gretindama jo laiškus su Stefano Cveigo novelėmis. Galima numanyti, kad būnant su Svetlana V. Kubilius diskutavo literatūrinėmis temomis, aktualiomis ir jai, pasirinkusiai humanitarinę studijų kryptį. Kadangi Svetlana buvo tik filologinio kelio pradžioje, bendraudamas su ja V. Kubilius vienareikšmiai turėjo jaustis pranašesnis. Tačiau po trejų metų šis romanas nutrūko. To priežastimi galėjo būti tai, kad Svetlanos nepasiekė Lietuvoje publikuojami V. Kubiliaus darbai, kurių teigiama refleksija buvo taip reikalinga kritikui.

Priešingai Svetlanai, kritikė A. Sluckaitė turėjo visas galimybes būdama čia pat Lietuvoje, dalyvaudama tose pačiose literatūrinėse diskusijose kaip V. Kubilius, nuolat girti ir žavėtis kritiko darbais ir pasiekimais. Apie šio ryšio tęstinumą ir svarbą byloja dienoraštyje išsiveržianti skaudi V. Kubiliaus netekties drama, ruošiantis Aušrai emigruoti į Vakarus: „Išmušta didžiulė skylė mūsų kultūroje. Ir mes nenorėsime jos pastebėti. Sudiev, Aušra! Tai lyg mirtis – mes jau nepasimatysim. Tai išsiskyrimas visam laikui.<...> Aš tikrai ją mylėjau. Ir man dabar skaudu. Sajai tėra šiaip intelektualinis išsiskyrimas, o mes eįjome kartu viena kryptimi, ir ji man yra pasakiusi tiek šiltų žodžių, kurie palaikė (2006, 431-432 p.)“. Šis diaristikos įrašas dar sykį patvirtina, kad kritiko romanų pagrindinis motyvas buvo jo viršenybės jausmo stiprinimas per jo literatūrinių darbų vertės iškėlimą. Šie du meilės romanai apima laikotarpį nuo 1960 – 1974 metų. Vėlesniuose paraliteratūriniuose tekstuose faktų apie V. Kubiliaus simpatijas ar romanus daugiau neaptinkama, tačiau rašymo ir literatūros tematika neišnyksta iki pat V. Kubiliaus dienoraščių ir laiškų paskutinių puslapių.

Kritikui V. Kubiliui literatūra ir jos rašymas buvo viso gyvenimo prasmė ir savotiška religijos atmaina, kuri vienintelė galėjo jį harmonizuoti ir suteikti išskirtinumo. Publikuotuose jaunystės dienoraščių tekstuose kritikas prisipažįsta: „Man buvo gražu ir gera bažnyčioje, bet niekada nepajutau Dievo iš arti. Materialistinė pasaulio algebra buvo nyki be dieviškosios paslapties. Norėjosi tikėti kažkuo aukštesniu <...> Šitą tikėjimo ilgesį aš, regis, būsiu perkėlęs į literatūrą (1997, 319 p.)“. Primoji priežastis, kuri atstumia V. Kubilių nuo Dievo – tai emocinio santykio neužmezgimas. „Emocija – mano viešpats“, - dienoraštyje rašė kritikas. Jeigu jos nėra, tai santykio, pagrįsto tik dogmomis, kurioms prieštaravo romantinio herojaus tipo savastis, ir negalėjo būti.

Literatūrologo tikėjimo perkėlimo į literatūrą modelį, darbe įvardijama kaip rašymo sudievinimą, vertinsime ir iš romantinio herojaus tipo, ir iš kolonizuotojo asmens pozicijų.

Tikėjimas literatūros rašymu V. Kubilių reprezentuoja kaip kūrėją, turinti savo vertę ir galią, pajėgų net savotiškai konkuruoti su Dievu ar net jaustis už jį pranašesniu, viršesniu. Priešingai, nei tikėjimas į Dievą, kuris būtų stiprinęs kritiko menkavertiškumo jausmą, nes paklusimas religinėms dogmoms asocijavosi su indentiteto pabrėžimo ribojimu. G. Josipovici teigė, kad „Laikytis įsikibus savo individualistinių bruožų, netgi stengtis juos pabrėžti reiškė paprasčiausiai pakartoti puikybės nuodėmę <...>. Tai reiškia tikėti, kad pasaulis nepaklūsta mano valiai; kitaip tariant, nepripažįstant Dievo (2003, 46 p.)³⁴“. Remiantis šitokia nuostata, kolonizuotojo siekiamas viršenybės jausmas tiesiog kardinaliai prieštaravo tikėjimui į Dievą.

Literatūros rašymas kaip pavienis dydis V. Kubiliui užpildė dvasios tuštumos skyles, bet satisfakcijos nenešė. Viršenybės jausmą stiprino galutinio rašymo produkto - knygos, recenzijos, straipsnio įvertinimas. Nors V. Kubilius teigė, kad postkomunistinėse šalyse agresyvus santykis tapo dominuojančiu, dėl kurio draugai ir kolegos tampa priešais, jo asmenyje tokio viešo savo vertės deklaravimo neaptinkama. D. Striogaitė pasakojo, kad profesorius „Savo garbe neužgožė esančių šalia. Tikrai neturėjo akademinio oficialumo nei kaip nors pabrėžiamo savojo reikšmingumo (2011, 193 p.)“. Nepaisant to, instituto aplinkoje kolegos jį matė kaip išskirtinę asmenybę ir bendravo pagarbaus atstumo lygmeny. „Būtent dėl tokio santykio kartais nesugebėjome jo jausti kaip paprasto mirtingojo, kuriam taip natūraliai norisi kolegų dėmesio (2011, 213 p.)“, - mini literatūrologė E. Baliutytė. Išėjus knygai „Žanrų kaita ir sintezė“ (1968), kritikas pergyveno dėl veikalo reikalingumo ir aktualumo, nes nuo parašymo buvo praėję 5 metai. Norėdamas paskatinti akademinės aplinkos refleksiją išleistos knygos atžvilgiu, V. Kubilius išdalino 60 knygos egzempliorių kolegoms ir draugams, bet niekas nė „neamtelėjo“. Tai tiesiogiai atsiliepė jo emocinei savijautai: „Dar labiau supurtytas pasitikėjimas savimi – jo tiek mažai bebuvo. <...> Jau toks rašymas nebereikalingas, kaip ir aš pats (Kubilius, 2007, 47 p.)“. Remiantis šitokia nereikalingumo nuostata, V. Kubiliaus asmens ir jo rašymo analogija yra savaime suprantamas dalykas. Taip rašymas įgyja dieviškumo, nes pagal Biblijos tekstus tik Dievas yra analogas žmogui, kadangi žmogus sukurtas pagal Dievo atvaizdą. G. Josipovici, pasiremdamas Nietzsche filosofija, teigia, kad kūrėjas stengdamasis paversti meną religija, sumenkina ir meną, ir religiją. „Ištrindamas ribas tarp gyvenimo ir meno, jis paverčia meną įrankiu, o gyvenimą estetiniu reiškiniu, tai yra kažkuo, ką reikia vertinti vadovaujantis išimtinai estetiniais kriterijais ir kur dėl jo nebegalioja moralės normos (2003, 66 p.)“. Adaptuojant šią schemą V. Kubiliaus situacijai rašymo sudievinimo problematiškumas kyla iš to, kad jis tiesiogiai priklauso nuo išorės vertintojų nuomonių ir pats savaime nėra nekintanti vertybė. Priešingai, rašymas tampa V. Kubiliaus

---

³⁴ Josipovici G. 2003. Pasaulis ir knyga. Vilnius: Mintis.

priklausomybe, kuri įtraukia ir nepaleidžia: „Visas blogumas, kad tu rašai, žinai, kad rašai ne tai, kas svarbiausia, būtina, neišvengiama, kad rašai ne taip, kaip norėtum. O vis vien rašai. Tokia yra pasiutusi ta rašymo inercija, ji neša tolyn, nors tu jau nenori eiti, tai lyg automatas, paleistas pats vienas. Ir kaip sunku ištrūkti iš tos inercijos, kaip sunku ją nugalėti ir kaip būtina (Kubilius, 2006, 315 p.)”. Lyginant rašymą su Dievu, Dievas padeda žmogui atsigręžti į save, susitaikyti su savo netobulumu ir save priimti: „kuo arčiau vienatvė (vertybinė) su pačiu savimi ir, vadinasi, atgaila bei savęs įveika, tuo aiškesnis ir esmingesnis tampa ryšys su dievu (Bachtinas, 2002, 251 p.)”. O rašymas asmenį tolina nuo savęs, slopindamas skausmingus išgyvenimus ir iš jų kylančias emocijas. Tik leisdamas sau išgyventi, išbūti tose sunkiose emocijose individas gali išsilaisvinti ir priimti save klystantį. Tačiau susitikimas su savo paties tuštuma V. Kubiliui buvo sunkus procesas: „Tokia slegianti tuštuma. Kai nerašau kaip baudžiauninkas, darausi kaip ligonis (Kubilius, 2007, 63 p.)”. Todėl lengviau buvo pasiduoti pagundai ir bėgti nuo savęs rašant, nei įveikti tuštumą, suvokiant savo esatį ir idealus.

Vienareikšmiai teigti, kad V. Kubiliaus ir Dievo santykio nebuvo būtų klaidinga. Kubilius svyruoja tarp tikėjimo į Dievą ir netikėjimo. Santykio su Dievu neatsisakymą patvirtina kreipimaisi į Dievą dienoraštyje kritinėmis gyvenimo situacijomis, kuomet literatūrologas susidurdavo su atvira savo literatūrinio darbo kritika. 1965 m. lapkričio mėnesį dalyvaudamas kviestinėje „Tiesos“ diskusijoje, kurioje buvo kalbama apie kritikos principingumo stoką ir kritikų daugkartinį susikompromitavimą, V. Kubilius buvo užsipultas kolegų dėl jo literatūrinės kalbos ir visos kritikos. Būtent tokiomis beviltiškumo akimirkomis, kai jo paties viešpačio vardu vainikuotas literatūrinis rašymas per kitus teigdavo jo asmens menkumą ir buvimą tik didelio mechanizmo sraigteliu, išsiverždavo kreipimasis į Dievą: „Bet, viešpatie, argi ką nors žmogus gali padaryti, ką nors pakeisti tų masyvinių proto apdoravimo ir prievartos metodų sistemoje. <...> Svarbiausia – nesiduoti gąsdinamam, nesiduoti pavergiamam panikos. Būk sau žmogus! Neįsipainiok į tą košę, į tą niekybę, nedaryk kasdien kompromisų. Visa bėda, kad dažnai nejauti daręs kompromisus (2006, 309-310 p.)”. V. Kubilius suvokė savo absurdiškos situacijos neišvengiamumą, paniekino jį ir laikėsi savo vizijos toliau. Menotyrininkas W. Vaughan teigė, kad toks elgesys neatsiejamas nuo didvyriško temperamento, o mūsų konkrečiu atveju nuo romantinio V. Kubiliaus herojaus tipo savasties.

Kritiko laiškuose žmonai ir jaunystės draugams bei draugėms dominuojantis atsisveikinimas „sudiev“ taipogi patvirtina Dievo reikšmę V. Kubiliaus gyvenime. Laiškuose mamai ir kolegoms tokio atsisveikinimo nebelieka. Tokiu būdu kuriama takoskyra tarp artimo ir šilto santykio su draugais ir oficialesnio, šaltesnio su mama ir kolegomis. Atsisveikinimas „sudiev“ sietinas ir su meile, nes, anot V. Rubavičiaus, krikščionybės didžiausia vertybė yra meilė ir meilės „matas“

taikomas visokiems žmonių, taip pat žmogaus ir Dievo santykiams (2007, 76 p.)³⁵. Bet tiek kritiko santykiai su žmona, tiek santykiai su Dievu remiasi emocija, o ne apsisprendimu mylėti. V. Kubiliui, dėl patirtos meilės ir šilumos stokos iš motinos, „meilė tapo išaukštinta ir konceptualizuota kaip kūrybinio įkvėpimo, vidinės pilnatvės, gyvasties, paties gyvenimo šaltinis (Kubilius, 2006, 10 p.)“. Kadangi kritiko meilė rėmėsi emocija, o ne įsipareigojimu tarnauti artimam savo, ši estetinė gyvenimo pozicija inspiravo pasidavimą jusliškumui. Iš to išplaukė ir V. Kubiliaus išdavystės, ir šaltas santykis su žmona, nes vadovaujantis emocija, o ne morale, lengviau imti, negu duoti. L. Donskis ištikimybę siejo su atsivėrimo baime mylimam žmogui, kuri apnuogina asmens silpnumą, ribotumą ir menkystę (2013, 112)³⁶. Remiantis šitokia nuostata krikščioniška meilė būtų gilinusi V. Kubiliaus menkavertiškumo jausmą, nes viršenybės jausmo stiprinimui reikalingas pokytis ir nauji intensyvūs išgyvenimai. Neveltui prieš susituokdamas V. Kubilius dienoraštyje rašė: „Aš turbūt ir šį kartą nepamilsiu visa siela. <...> esu tokios minkštos, nepatvarios širdies, toks negilus, kad man reikia nuolatinio gyvo įspūdžio (2006, 260 p.)“. Tokį trūkinėjantį santykį kurdamas V. Kubilius išgyveno tuštumos ir vienišumo jausmą: „Gėtė teisingai sakė, kad negalima ieškoti prasmės tik mene. Tada lieki tuštumoje. Reikėjo rūpintis gyvenimo pagrindais, filosofija, morale, kad neatsidurtumei tuštumoje (2007, 17 p.)“. Deja, nuovoka V. Kubilių aplanko jau beveik įpusėjęs penktai dešimčiai, kuomet pakeisti per tokį ilgą laiką susiformavusius įpročius beveik neįmanu, ypač kai šalia toks stimuliuojantis narkotikas kaip rašymas.

Paaikškėjo, kad visi užfiksuoti V. Kubiliaus nesantuokiniai romanai orientuoti ne į fizinę viršenybės jausmo išraišką, o intelektualinę, tačiau ji pasireiškia ne kaip tiesioginė raiškos priemonė, o papildanti ir neturinti savo savarankiškumo dėl tiesioginės sąsajos su rašymo sudievinimu. Remiantis šia nuostata, rašymo sudievinimas lieka vienintelė ir pagrindinė viršenybės jausmo išraiškos priemonė. Dėl savo kintamumo kolonizuotojo sąmonėje ji kūrė melagingą didžiavertiškumo iliuziją, kuri kiekvieną sykį subliūkdavo susidūrus su sovietinės cenzūros galia. Tačiau tik įsikibęs šitos iliuzijos V. Kubilius išgyveno sovietinės okupacijos laike.

3.3. Sugrįžimas į save per gamtą

“Vakar vaikščiojau po mišką. Ir tarp apšerkšnijusių pušų, po miglotu dangumi, taip gera, aišku. Gamta vienintelė ramintoja, guodėja. Ir aš puikiai suprantu poetus ir liaudies dainininkus. Visuomeninė santvarka visada buvo nevykusi, visada slėgė ir laužė žmogų, ir jis bėgo į laukus, mišką, pievą – gamta jį priglaidavo ir nuramindavo, kaip motina verkianti kūdikį. Kaip gera prisiglausti su šita skaudančia, rūpesčių iškarvinta galva ir išdraskytais nervais prie ramios ir tylinčios gamtos (Kubilius, 2006, 289 p.)”.

³⁵ Rubavičius V., Daujotytė V., Tamošaitis R. 2007. Rašytojas ir tikėjimas. Metai, Nr. 12., 74-92 p.

³⁶ Donskis L. 2013. Paralelinės tikrovės. Versus aureus.

Tarpinė V. Kubiliaus situacija tarp maišto ir prisitaikymo, tarp moralės ir vidinės laisvės paieškų, tarp metodologinio ir emociingo rašymo skėlė kritiko sąmonę perpus ir kėlė vidinę sumaištį. Romantikai baisiausių istorijos kataklizmų metu prieglosčio, harmonijos ir saugumo ieškojo gamtoje. Vokiečių filosofas Novalis teigė, kad “gamta išlaisvina mus iš luominės padėties, saloninio etiketo, privalomos ideologijos pančių, verčia žiūrėti į esminius dalykus, nes ji pati yra “paslėpta dvasia” (Kubilius, 1993, 10 p.)”. Todėl nenuostabu, kad V. Kubilius sielos atgaivos, įkvėpimo bei ramybės ieškojo ir sėmėsi būtent iš gamtos.

Gamta buvo vienintelė vieta, kur jis sugebėdavo sustoti ir sugrįžti į save: “Tai tik mieste jis lakstydavo be kvapo, net skvernai plevėsuodavo, o miške, prie ežero – ramus, stebintis, mokantis pamatyti, tylėti, ir tas tylėjimas nė maž neslėgdavo (Brogienė, 2011, 87-88 p.)”. Tai patvirtina ir V. Kubiliaus iškelta hipotezė, kad “Romantikai galėjo nusiraminti tik gamtoje, išlaikiusioje pirmąsias būties suverenumą (1993, 46 p.)”. Dailininko A. L. Richterio teigimu, žmogus ir gamta vienodai viešpatauja. Remiantis tokia nuostata, gamtos siūlomas santykis buvo visiškai opozicija totalitarinio režimo diktuojamam elgesio matricos kodui. Gamta nediktuoja jokių griežtų apribojimų žmogui, priešingai, ji leidžia rinktis ramybę ar šėlstančią stichiją pagal esamą emocinį poreikį. Metafizinės V. Kubiliaus meditacijos vykdavo miško, lauko, upės ir ežero apsuptyje, o kalnai literatūrologą išvaduojo nuo nekenčiamų kasdienybės pančių, suteikdami laisvės ir beribiškumo pojūtį.

Atsiminimų apie V. Kubilių autoriai sutartinai teigė, kad kritikas atsipalaidavimo nesiejo su pobūviais, šokiais ir kitais viešais pasisėdėjimais. Tai suprantama, nes literatūrologas teigė mėgstąs vienetvę: “Būti vienam laukuose, miške, neplepėti apie tą patį, gal ir nieko negalvoti. Galvoje tuščia, širdyje ramu. Upė, miškas – kaip gera. Nei susierzinimo, nei nusivylimo (Kubilius, 2006, 280 p.) Tokias atsitraukimo nuo aplinkos akimirkas literatūrologas sugebėdavo atrasti net atostogaudamas kartu su šeima ir kolegomis. Kritiko sūnus A. Kubilius pasakojo, kad vasaros buvo tvarkingai padalintos: “bent kelios savaitės prie ežerų, pradžioj prie Aiseto, po to prie Lakajų (2011, 102 p.)”. Kitą vasaros dalį Kubilius praleisdavo Kvetkuose pas mamą, padėdamas nušienauti pievas ir atlikti kitus lauko darbus. Kartu su tėvu prie minėtųjų ežerų atostogaudavo ir dukra Rūta. Ji dalinosi atsiminimais apie vieną iš mėgstamiausių V. Kubiliaus vasaros pramogų - tai žvejybą: “Ypač įsimintinas įvykis, kai man užkibo lydeka ir aš jau ją mačiau prie baidarės, tačiau tėvelis perėmė velkė ir ištraukė lydeką pats – jis buvo azartiškas (2011, 99 p.)”. Literatūrologo sūnui žvejyba prie ežerų siejosi su išgyvenimu, nes valgydavo tik tai, ką pagaudavo. Tai ne vienintelė atostogų detalė, pabrėžianti materijos nereikšmingumą V. Kubiliui. Miegama būdavo ne patogiose lovose, o daržinėje ant šieno, valgoma taip pat daržinėje, o dirbama prie paties kritiko rankomis sumeistrauto beržinio stalelio. Toks būdo bruožas dar sykį patvirtina jo romantizuotą tapatybę. Bet

žvejybos metu nutikusi istorija su pufu, liudija buvus ir išimtinų atvejų. Literatūrologė V. Zaborskaitė mini, kad vieną vasarą V. Kubilius su savimi atsivežė didoką pripučiamą pufą, kurį ruošėsi pasistatyti valtyje ir patogiai įsitačius žvejoti. “Kai kas, tiesa, suabejojo, ar bus labai gerai, bet Vyto entuziazmo tai nesumažino. <...> Bet nepraėjo nė valanda, ogi žiūrime – bepareinąs miško keliuku Vytas – šlapias, basas, be meškerės ir be žuvų (2011, 96 p.)”. Tačiau net ir būdamas gamtoje V. Kubilius likdavo ištikimas savo gyvenimo pašaukimui – literatūrai. “Iki pietų – šventas Vytauto darbo metas: rašė knygą apie Salomėją Nėrį. Tai, matot atostogos! (2011, 87 p.)”, - stebėjosi kritiko gebėjimu branginti laiką kartu atostogavusi literatūros tyrinėtoja R. Brogienė.

Žiemos sezono metu žvejybą V. Kubilius iškeisdavo į slidinėjimą, sietiną su pačiu mėgstamiausiu kritiko gamtos objektu – kalnais. Kalnų didybė V. Kubiliui asocijavosi su taip trokštamu laisvės pojūčiu. Nenuostabu, kad 1968 m. kritikas pasidavė kalbininko V. Ambrazo alpinizmo avantiūrai kopti į Pamyro kalnus. Kalbininkas teigė, kad kelionės į kalnus buvo viena iš nedaugelio galimybių bent trumpam laikui pajusti laisvės dvelksmą ir akis į akį susidurti su didžiąja gamtos realybe (2011, 51 p.). Bet alpinizmas V. Kubiliui netapo artimas. O slidinėjimas, anot jo sūnaus A. Kubiliaus, “buvo šventas dalykas – sekmadieniais slidinėjome vietoj mišų (2011, 102-103 p.)”. Tai buvo vienintelė kritiko paguoda, psichologiškai jį stiprinusi po patirtų oficialiųjų “prausyklų”: “Šeštadienį išeina Literatūra ir menas su koku netikusiavo tavo straipsniu, savaitgalį gali skambinti visi nepatenkinti, tavęs nėra, tu slidinėji. Grįžti pirmadienį – o audra jau kiek nuslūgus (Mitaitė, 2011, 233 p.)”. Slidinėjimu V. Kubilius save guodė ir po daugkartinės “Kazio Borūtos kūrybos” redakcijos, atsisakydamas artimos jaunystės draugės Dangos Aleksynienės kvietimo pasisvečiuoti: “Labai ačiū už kvietimą, bet žinai, kaip sunku man pajudėti. O ypač tokią žiemą – šeštadieniais ir sekmadieniais kaip ir atlaidai: važinėju slidėmis. Vienintelis dar tikras gyvenimas tarp visų popierių (Kubilius, 2006, 299 p.)”. V. Kubilius nemėgo savo bėdų pasidalinti su kolegomis ir šeimos nariais, apie ką byloja ir jų nuostaba po kritiko dienoraščių publikacijų: “skaitai dienoraščius ir matai kitokį vaizdą: sunkių išgyvenimų, graužaties, skaudžių vidinių prieštarų. Tai labai disonuoja su tuo, ką matydavom tikrovėje (Musteikis, 2008)³⁷”. Ne vieną sykį literatūrologas dienoraštyje pabrėžė, kad nenorintis niekam būti našta. Dėl to sau darėsi panašus į Hesės vilką, staugiantį sau vieną stepėje.

Slidinėjimas V. Kubiliui teikė ne tik nusiramimą, bet ir leido pasijusti nugalėtoju. “Dalyvavusieji slidžių žygiuose kartu su juo pasakoja, kad Kubilius nedvejodamas rizikuodavo – lėkdavo nuo nepažįstamo kalno į nežinią (Sventickas, 2011, 176 p.)”. Tačiau artėjant šešiasimtmečiui, ši budrinanti ir stimuliuojanti fizinė veikla kritikui darėsi per sunki ir nepaveiki: “Toks sukiaužęs šeštadienį išvažiavau slidėm. Taip kritau ant ledo, kad 5 minutes gulėjau. <...>

---

³⁷ Musteikis A. 2008/11/19. A. Kubilius: „Tėvą mušė ir dėl manęs“. Lietuvos žinios.

Sekmadienį į sodus. Nukrito slidė. Ir taip trenkiausi į medį, vos gyvas. Baisūs skausmai per naktį, bet tik sutrenkimas. O vis tiek tuštumo, nykumo, pralaimėjimo savijauta (Kubilius, 2007, 32 p.)”.

Ne tik vietinės slidinėjimo ir žvejybos pramogos, bet ir keliavimas į svečias šalis V. Kubiliui leido pabėgti ir užsimiršti apie kasdienius rūpesčius ir buitį: “Pagaliau kelionėje užmiršti viską, atitrūksti nuo savo kasdienybės krantų, niekas neberūpi. Kažin ar dar galima kur pasiekti tokio užsimiršimo (Kubilius, 2006, 299 p.)”. Literatūrologo kelionės į užsienio šalis buvo darbinio pobūdžio, tačiau visuomet atsirasdavo laiko suartėti su gamta. Dienoraštyje fiksuojami kelionių įspūdžiai iškėlė dar vieną romantikams būdingą gamtos leitmotyvą – jūrą. “Bet smagu žiūrėti į jūrą – platybę, švarumą ir jokios politikos. Kaip maža tų valandėlių – gamtos tyrumas ir tu (2007, 84 p.)”, - plaukdamas į Švediją gėrėjosi V. Kubilius. Dalyvaudamas Vokiečių sąjungos surengtoje konferencijoje Eurfurte, kritikas lieka sužavėtas Jenos apylinkėmis: “Kalnai iš abiejų upės pusių. Miškai. Pats viršūnėje. Nepaprasto gražumo vaizdai, kaip ir Belvederio parkas prie Veimaro. Nuostabiai graži Vokietija (Kubilius, 2007, 286 p.)”. Paskutinė V. Kubiliaus aplankyta šalis buvo Italija. Čia kritikas tradiciškai žavisi jūra ir kalnais. Tiek stažuojantis Vokietijoje, tiek lankantis Italijoje po dešimties dienų atotrūkio nuo gimtosios žemės, literatūrologą apima namų ilgesys: “Koks esi nereikalingas be savo namų ir žmonių (Kubilius, 2007, 278 p.)”. Giliai įsišaknijęs V. Kubiliaus patriotizmas lenkė jo širdį prie savos žemės.

Galime daryti išvadą, kad gamta dėl savo fundamentalumo yra vienintelis ir tikras atramos taškas, padedantis sistemos iškankintai maištaujančiai V. Kubiliaus dvasiai nurimti ir sugrįžti į save. Pastebėta, kad kritiko gamtos objekto pasirinkimą įtakojo ne tik tuo metu vyraujanti emocija, bet ir sezoniškumas: vasarą V. Kubilius nusiramimą randa prie ežerų, o žiemą – šturmuodamas kalnus. Kelionės į užsienio šalis suteikė literatūrologui ne tik geografinį, bet ir emocinį atotrūkį nuo buities ir darbo rūpesčių, tačiau provokavo romantikų suabsoliutintą ilgesio jausmą. Išryškėję trys gamtos objektai: miškas, kalnai ir jūra priklauso romantizmo iškeltiems leitmotyvams, kurie dar sykį patvirtina, jog V. Kubilius pagrįstai priskirtas romantiniam herojaus tipui

IŠVADOS

V. Kubiliaus asmuo ir kūryba mokslininkų dar nebuvo tyrinėti taikant postkolonijinės kritikos metodologiją ir priskiriant jį kultūriniam romantinio herojaus tipui. Šiame darbe į kritiko paraliteratūrinį palikimą žvelgiama sistemiškai, kaip į neatsiejamą jo asmenybės ir kūrybinės plėtotės dalį, reflektuojančią jo asmenybės prigimtį ir intymias biografijos detales. Išryškinamas V. Kubiliaus dvilypumas tiek jo veikaluose, tiek elgsenoje, pažymint tai, kaip sovietinės spaudos ir romantizuoto kritiko emocinio būvio simbiozinį rezultatą. Išanalizavus V. Kubiliaus paraliteratūrinius tekstus ir jų kontekstus, daromos tokios išvados:

1. Išanalizuotam romantiniam herojaus tipui būdingiausios savybės yra šios: stoiška laikysena, jausmo primatas, individualizmas, konfliktiškas santykis su aplinka, atsitraukimas nuo visuomenės, nevaržomas laisvės pojūtis. Šio tipo problematiškumas siejamas su dualiais individo jausmais ir iš to kylančia pasirinkimo būtinybe, iš esmės disonavusia su jusliška prigimtimi.

2. Vienas iš pagrindinių veiksnių, suformavusių V. Kubiliaus romantinio herojaus tipo savimonę, tai vaikystės patirtys destruktivoje šeimoje ir su prigimtimi atsineštas ambivalentiškumo pradai. Maištingas kritiko charakteris vertė priešintis totalitarinės spaudos vykdomai infantilumo, prievartos ir melo direktyvai.

3. Kovos ir maišto alkį V. Kubilius liejo kritinių straipsnių eilutėse, užkliūdamas pasyvius ir jo suidelizuoto pasaulio vaizdinio neatitinkančius kultūros veikėjus. Trumpalaikį susižavėjimą marksizmu, keitė savos pozicijos paieškos, vertusios lavyruoti tarp maišto ir prisitaikymo bei kėlusios nuolatinę dvasios įtampą. V. Kubilius puikiai išmanė cenzūros galios žaidimus, tačiau visuomet linko į rizikingą ir provokuojantį santykį su valdžia. Dėl to pelnė opozicionieriaus, citatų kontrabandininko ir nekonjunktūrinio kritiko vardą.

4. Atliktas tyrimas leidžia daryti prielaidą, jog dėl literatūros kritikos tiesioginės valdžios subordinacijos, naudodamasis kritika kaip kalbine maištavimo priemone, V. Kubilius niekuomet nepasiekė grynios pergalės prieš sistemą: ji visuomet būdavo užgožiama prisitaikymo šešėlio ženklų. Produktyvesnė sovietmečio maišto strategija – tai sistemos nuskriaustųjų palaikymas laiškais ir literatūrinės bendruomenės telkimas, rodant savo dėmesį ir atjautą.

5. Ambivalentiška maištujančio-prisitaikančio V. Kubiliaus pozicija sudarė prielaidas kitos binarinės opozicijos menkavertiškumo-didžiavertiškumo iškėlimui. Liteartūrologo menkavertiškumas kildinamas iš kalbinio maišto situacijos absurdiškumo. Didžiavertiškumo dėmens fizinė raiškos priemonė - slapti meilės romanai labiau atliepė V. Kubiliaus romantizuotos meilės poreikį, sietiną su gyva ir viską supurtančia emocija bei baime atsiskleisti žmonai, nei stiprino viršenybės jausmą. Negalime paneigti ir to, kad intelektualinį didžiavertiškumo dėmenį

reprezentuojantis rašymo sudievinimas dėl savo priklausymo ir maištaujančio dėmeniui, kūrė melagingą menkavertiškumo antipodo iliuziją, nes kenčianti ir kaltės jausmo dėl daromų kompromisų draskoma kritiko siela buvo gydoma tais pačiais vaistais nuo kurių ir susirgo. Nors kritikas savo tikėjimo objektu pasirinko literatūrą, tačiau jo prieštarų jausmų valdoma siela grėžėsi ir į Dievo pusę, tais bejėgiškumo momentais, kai labai aiškiai suvokdavo savo menkumą prieš valdžios galios monopolį.

6. Gamta buvo vienintelė fundamentali vieta, kur V. Kubilius atsitraukdavo nuo visuomenės žalojančios įtakos, rasdavo sielos ramybę ir sustiprindavo savo vertės jausmą, stodamas prieš savo baimę ir įveikdamas nežinomų kalnų viršūnes. Gamta kritikui leido pasijausti nugalėtoju ir nors trumpam numalšindavo tuštumos, nereikalingumo ir vienišumo jauseną bei atitiko jo romantinę pasaulėžiūrą.

7. Dienoraščiuose išryškėja takoskyra tarp viešo ir asmeninio V. Kubiliaus romantinio herojaus portreto. Atsiminimų autoriai ir šeimos nariai jį matė nepalaužiamą, susitvardantį ir stoviškai priimančią visus sovietinio laiko metamus iššūkius. Tik reflektuodamas save dienoraštyje kritikas nusiimdavo apsaugines kaukes ir atskleisdavo savo silpnybes, begalinę kančią ir kiauriai persmelkiantį tuštumos ir vienišumo jausmą. Tiek kenčianti, tiek šiek tiek kolegų idealizuota V. Kubiliaus asmenybė atitiko romantinio herojaus tipo pasaulėjautą ir pamatines vertybes, todėl argumentuotai pagrindžia jam priskirto kultūrinio tipo tinkamumą.

ŠALTINIAI

1. Kubilius V. 2007. Dienoraščiai 1978-2004. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
2. Kubilius V. 2006. Dienoraščiai 1945-1977. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
3. Kubilius V. 2006. Lauksiu atsakymo. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla.
4. Mitaitė D. 2011. Nepaklūsęs laikui. Atsiminimai apie Vytautą Kubilių. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

LITERATŪRA

1. Bachtinas M. 2002. Autturius ir herojus. Leidykla: Aidai.
2. Baliutytė E. 2006. Laiškai mums, in: Lauksiu atsakymo. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla.
3. Baliutytė E. 2002. Laiko įkaitė ir partnerė: lietuvių literatūros kritika 1945-2000. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
4. Baranova J. Maišto prasmė ir beprasmybė: Ne tik apie Juliją Kristevą. Religija ir kultūra. 110-121 p.
5. Chapman G. 2010. Septyni meilės dėsniai. Vilnius: Alma littera.
6. Cidzikaitė D. 2008. Psotkolonializmas Lietuvoje: įtartinas ar priimtinas? Kultūros barai, Nr. 2., 7-11 p.
7. Daujotytė V. 2007. Lietuvių literatūros kritika. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
8. Donskis L. 2013. Paralelinės tikrovės. Versus aureus.
9. XX amžiaus literatūros teorijos. 2006. Leidykla: Vilniaus pedagoginis universitetas.
10. Josipovici G. 2003. Modernizmas ir romantizmas. Kultūros barai, Nr. 11., 62-67 p.
11. Josipovici G. 2003. Pasaulis ir knyga. Vilnius: Mintis.
12. Jurgutienė A. 1998. Naujasis romantizmas - iš pasiilgimo. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
13. Jurgutienė A. 2006. Kritikas romantizmo sąstuose. Colloquia, Nr. 17, p. 11-43 p.
14. Kelertienė V. 2006. Kita vertus. Vilnius: Baltos lankos.
15. Kmita R. 2011. Rašytojo santykis su valdžia sovietmečiu: metodologiniai sprendimai vokiečių literatūros moksle. Literatūra 53 (1)., 48-64 p.
16. Kmita R. 2006. Justino Marcinkevičiaus herojus. Colloquia, Nr. 28., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas., 75-98 p.
17. Kristeva J. 2003. Maišto prasmė ir beprasmybė. Vilnius: Charibdė.
18. Kubilius V. 1997. Literatūra istorijos lūžyje. Diemedžio leidykla
19. Kubilius V. 1993. Romantizmo tadicija lietuvių literatūroje. Vilnius: Amžius.
20. Kubilius V. 1990. Kazio Borutos kūryba. Vilnius: Vaga.
21. Lapkus D. 2003. Poteksčių ribos: uždraustos tapatybės devintojo dešimtmečio lietuvių prozoje. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
22. Lietuvių literatūros enciklopedija. 2001. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
23. Melnikas J. 2008. Maištas ir dvasia. Prieiga per Internetą: < <http://www.anarchija.lt/laisvoji-tribuna/38349-jaroslavas-melnikas-maistas-ir-dvasia>Laisvoji tribūna, 2008// www.Anarchija.lt>.

24. Musteikis A. 2008/11/19. A. Kubilius: „Tėvą mušė ir dėl manęs“. Lietuvos žinios.
25. Naujausioji lietuvių literatūra/1988-2002/. 2003. Alma littera.
26. Petraitytė A. 2011. Aš myliu Vytautą Kubilių. Literatūra ir menas, 3327, 11 p.
27. Pruskus V. 2013. Vertybės ir kultūrinis indentitetas komunikacijos kontekste. Logos, Nr. 76., 182-188 p.
28. Said E. W. 2006. Orientalizmas. Vilnius: Apostrofa.
29. Satkauskytė D. 2008. Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
30. Sautkauskytė D. 2004. Komparatyvistika ir kultūros savivoka. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Tartu universitetas, Limožo universitetas.
31. Šliogeris A. 2008. Tragiškas herojus ir lietuviškoji jo atmaina (neolitinė A. Maceinos apologija su paleolitine tragiškojo gesto prologija). Problemos, Nr. 74., 48-64 p.
32. Tamošaitis R., A. Šliogeris A., Daujotytė V. 2007. Rašytojas ir tikėjimas. Metai, Nr. 12., 74-94 p.
33. Tamošaitis R., Bukelienė E., Kukulius V. 2006. Rašytojas ir maištas. Metai, Nr. 11.
34. Tamošaitis R., Rubavičius V., Sprindytė J. 2006. Atmintis be atminties. Metai, Nr. 11., 74-92 p.
35. Tarptautinių žodžių žodynas. 2004. Vilnius: UAB Gimtinė.
36. Vaughan. W. 2000. Romantizmas ir menas. R. Paknio leidykla.
37. Zaborskaitė V. Vytautas Kubilius: pašaukimo drama. Colloquia, Nr. 17., 97-108 p.